

KURAMSAL YAKLAŞIMLARDA YAPIYA İLİŞKİN İKİLEMLER

Suna BAŞAK*

ABSTRACT:

in this study, we have put forward the structural explanations of four basic theoretical approaches functionalism, structuralism, Marxism and symbolic interactions. The discussion topics/dilemmas (the individual- society/ action-structure, harmony-conflict, macro-micro, similarity-difference, social structure-cultural structure, static-dynamic, concrete-abstract) that continue concerning the structural fact in theoretical approaches have been determined and the focal point of this study has been made. The responses given to the discussion topics by two opposite sides, that is, the defenders of positivist paradigm and those of humanistic paradigm, very clearly reflects the disagreement between these two sides. Our study is an effort to make a contribution to the overcoming of the dilemmas we have determined.

1. GİRİŞ

Yapı metafizikten felsefeye, fen bilimlerinden sosyal bilimlere kadar tüm alanlarda birçok sorun ele alınırken ve açıklamalar yapılırken ihtiyaç duyulan merkezi bir kavramdır. Her ne kadar yapı kavramı, özünde, parçaların oluşturduğu bir bütüne veya bir başka deyişle bütünü oluşturan parçalara atıfta bulunsâ bile, 'yapı'nın anlamı kullanıldığı tüm alanlarda ve alanlardaki çeşitli yaklaşımlarda özdeş olmaktan uzaktır. Sosyolojideki kuramsal yaklaşımlar söz konusu olduğunda, yapı kavramındaki farklılaşmaların daha derin ve yoğun olduğunu söyleyebiliriz. Yapı teriminin sosyoloji literatüründeki anlamlarını ve sosyolojideki temel kuramsal yaklaşımların yapı olgusuna ilişkin farklı açıklamalarını ön plana çıkararak terimin literatürdeki anlam çeşitliliğini tespit hareket noktamız olacaktır.

Bu çalışmanın birbirine bağlı iki amacı vardır: Sosyolojide kuramsal yaklaşımlarda yapı kavramında düğümlenen tartışmaları sergilemek ve bu düğümlerin nasıl çözüleceğinin yolunu / yollarını bulmaya çalışmaktır. Birinci amacımız bizi yapı konusunda; ilişki-etkileşim, birey-toplum, eylem-yapı, uyum-çatışma, statik- dinamik, somut-soyut, sosyal-kültürel şeklinde ifadesini bulan ikilemlerin bilgisine ulaştırır. Bu iki kutuplu cevaplar, sosyolojik tartışmaların zenginliği olmasına rağmen bir çıkmazın da ifadesidir. Bu nedenle ikinci amacımız, bu ikilemler arasındaki katı ayırımın bütüncü sosyoloji anlayışının önerdiği yapı açıklaması ile nasıl aşılabileceğini göstermektir.

Yukarıda belirtilen kutuplaşmış soru ve cevapların sadece yapı kavramının sınırları içinde kalmadığını biliyoruz. Bu ikilemler aynı zamanda sosyolojide kuramların duruşunu belirleyen önemli temel kabulleri de yansıtır. Örneğin birey ve toplum ilişkisinde hangisinin diğerini belirleyici olduğu sorusuna verilen iki zıt cevap, iki kuramın karşıtlığının da ipuçlarından biridir. Bu nedenle bu karşıtlık içeren kavramların analizi sadece yapı olgusu ile sınırlı kalmayacaktır. Türk sosyolojisinde yaşanmakta olan kavram kargaşası içinde mevzi ve yön tayin eden, yani sosyolojik yaklaşımı şekillendiren bu kutuplaşmış kavramların tartışılmasını da başlatcağımızı düşünüyoruz. Ayrıca Türk sosyolojisinde bütüncü yaklaşımın oluşumu ve gelişiminde, bu tartışmaların yapıcı etkileri olacaktır.

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

2. YAPI OLGUSUNUN KAVRAMSALLAŞTIRILMASINDAKİ FARKLILIKLAR

Yapı en genel anlamıyla "etkileşim örüntüsü" ya da "ilişkiler bütünü" olarak tanımlanır. Metafizikten felsefeye ve oradan da bilme kadar bir çok sorunu yapı sözcüğü ile dile getirdiğini belirtmiştik. Şöyle ki madde nasıl bir yapıya sahiptir? İnsanın, evrenin, toplumun yapısı nedir? Herhangi bir şeyin tamamen şekilsiz bir kitle olmamak şartıyla mutlaka bir yapısı vardır. Sadece sosyolojinin değil diğer sosyal bilimlerinde sıkça kullanıldığı terimlerden en önemlisidir. Bununla birlikte, bu terimin anlamı kullanıldığı yerlerde özdeş olmaktan uzak bulunmaktadır. Bu durum tabii karşılanmalıdır. Çünkü;

"... iç içe geçmiş boyutlardan oluşan evrenin dinamik örüntüsü ve örüntünün yanı sıra insanın algılama sınırlılığı ve farklılığı söz konusudur. O halde hemen hemen her sosyo-kültürel olguya ilişkin teorik yaklaşım farklılıkları, tanım çeşitlenmeleri de kaçınılmaz olacaktır" (Dikeçligil 1994: 39).

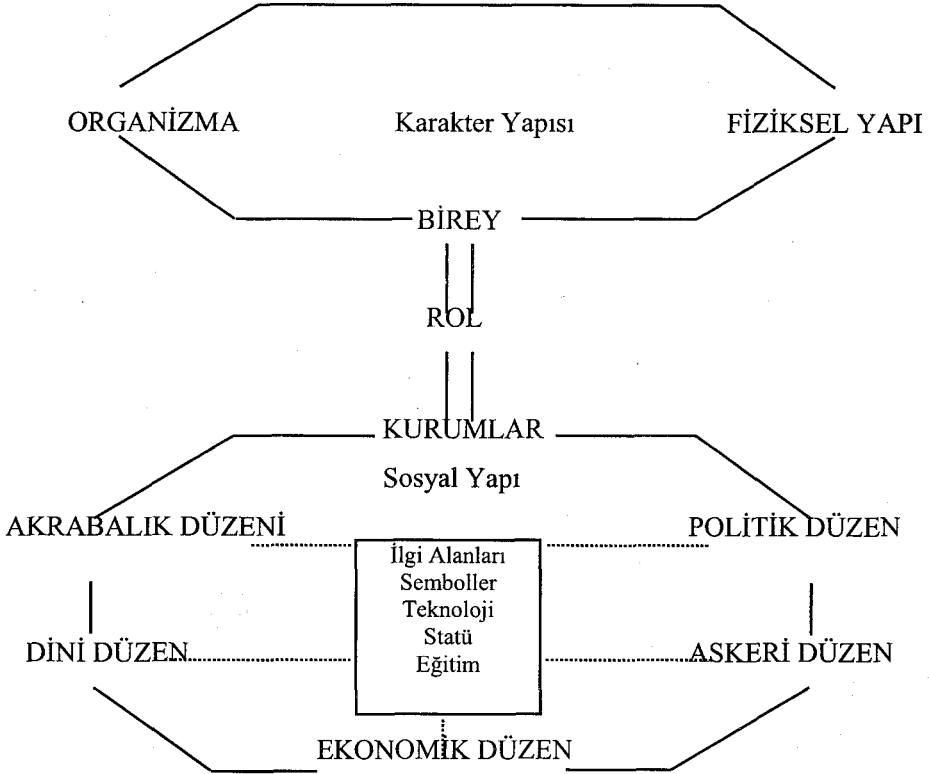
Yapı kavramındaki bu çeşitlenmeler içinde klasik sosyolojide yapı kavramından söz edildiğinde ilk akla gelen H. Spencer ve K. Marx'dır. Bu sosyologların etkilerinin yanısıra, modern sosyolojide yapı kavramına ilişkin yaklaşımlar üç ana kaynaktan beslenmiştir. Bozkurt (1972: 14-17)'a göre İngiliz Antropoloji okulu, yapısal dilbilimi ve Gestalt psikolojisi sadece sosyolojiyi değil diğer disiplinleri de kuşatan bir etki oluşturmuştur. Radcliffe Brown'un Kraliyet Antropoloji Enstitüsünde verdiği söylev, İngiliz Antropoloji okulunda yapı çalışmalarının başlangıcını oluşturmuştur. Saussure'le başlayıp, Troubetzkoy, Chomsky ve Miller'in çalışmalarıyla gelişen yapısal dilbilimi, sosyoloji ve antropolojideki yeni yaklaşımların oluşmasında etkili olmuştur. Levi-Strauss'un adı etrafında "hâleleşen" structuralism / yapısalcılık psikanalizden edebiyata kadar her alanda yayına yol açmıştır. Gestalt Psikolojisi ise, toplumsal olguların "bütünlüklerinin biçimleri" içinde incelenmesinde önemli etkisi olmuştur.

Yapı kavramını en geniş tanımlayan Radcliffe-Brown olmuştur. Onlara göre toplumsal yapıyı incelerken bakmamız gereken belirli bir anda, belirli insanları bir araya getiren fiili mevcut ilişkilerdir. Bu tanımları geniş bulan M. Ginsberg terimi daha kalıcı, sürekli ve örgütlü ilişkiler için kullanmak gerekliliği üzerinde durarak toplumsal yapıyı toplumu oluşturan temel grup ve kurumların meydana getirdiği bir kompleks olarak tanımlar (Bottomore 1984: 112).

Sosyo-kültürel yapıyı daha dar çerçevede tanımlayan yaklaşım H. Gerth ve C.W.Mills'e aittir. "Sosyo-kültürel yapıyı iyice analiz edebilmek için sosyal psikoloji bilmek ve hatta daha ilerisi, kadın ve erkeğin şahıs olarak nasıl şekillendiğini görmek önemlidir" (Gerth ve Mills 1969: XVII). "Karakter ve Toplumsal Yapı" adlı çalışmalarında toplumsal rol kavramını temele yerleştirerek, rol kavramından kurum ve oradan da toplumsal yapı kavramına geçmektedirler. Sosyo-kültürel yapıda bir elementi diğerine bağlayan muhtemel bağlantıları temele rol kavramını yerleştirerek aşağıdaki şemada belirtirler. Mills tabakalaşmaya ilişkin çalışmasında da yapıya kurumları mey-

dana getiren roller sistemi olarak bakar (Mills 1965:65).

ROL KAVRAMINDAN HAREKETLE YAPININ AÇIKLANIŞI*

Bottomore (1984:114,115)'a göre, yapı analizinde Gerth ve Mills'in rolleri icra eden bireye önem vermeleri dezavantajdır; oysa yapıyı kurumların ve grupların bir kompleksi olarak kabul etmek gerekir.

Gerth ve Mills gibi, yapı analizinde rol kavramından hareket eden sosyal bilimcilere örnek olarak Nadel ve Eggan'dan söz edilebilir. Bozkurt (1972: 23-25)'un belirttiğine göre bu iki sosyal bilimci, somut nüfus ve onun davranışında, aktörler arasında, onların birbirlerine karşı rol oynamak yeteneğinden gelen ilişkilerin modelini (pattern) ya da ağını (network) veya dizgesini soyutlayarak bir toplumun yapısına varabiliriz. Toplumsal yapının kurucu unsuru ve birimleri kişiler arası ilişkilerde bulunabilir.

W.H. Swell sosyoloji ve sosyal bilimler literatüründe yapı kavramının en önemli ama aynı zamanda ele avuca sığmaz kavramlardan biri olduğunu belirtir. Toplumsal yapı davranışlarda yinelenen kalıplar ya da daha dar kapsamda bir toplumsal sistemin veya toplumun farklı öğeleri arasındaki düzenli ilişkiler, etkileşim örüntüsü anlamında kullanılan bir terimdir. Bu çerçevede bir toplumun kurumlarının o toplumun yapısını mey-

* (Gerth ve Mills 1969: 32)

laşımları benimseyen bilim adamlarının ortaya koydukları çalışmalarda seçtikleri kısmî alanlar, ya da inceleme birimleri (birey, grup, örgüt, kurum, toplum ve bunların farklı bileşenleri) ve kullandıkları yöntemler farklılaştığı için söz konusu yaklaşım açısından yapı kavramının her seferinde yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. İnceleme birimi ne olursa olsun bütün yapı analizlerinde, kavramın gerektirdiği, temel sorular aynıdır:

- İncelenen sosyal birimin belli başlı öğeleri (parçaları, unsurları) nelerdir?
- Bu öğeler birbirine nasıl bağlanmışlardır?
- Bu bağlantılar, nasıl olup da öğelerin tümünü aşan özelliklere sahip sürekli bir bütün ortaya çıkarırlar?
- Öğeler arasındaki nasıl bir hiyerarşik diziliş vardır?
- Öğeler arasındaki yaygın etkileşim tipi nedir? (yarışma, işbirliği, çatışma, uyum, benzeştirme)

W. Mills (1983:38-46)'e göre ise bir sosyologun sosyo-kültürel yapıya ait birim hangi düzlemde olursa olsun tespit etmesi gereken özellikler şunlardır.

- İnceleme biriminin bütün olarak yapısının genel bir modelini sunmak,
- Bu yapı içindeki parça ve boyutları tespit etmek,
- Parçalar arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri tespit etmek
- Parçaların ve boyutların devamına ve değişmesine yol açan faktörleri bulmak
- İncelenen dönemde yaşayan insanların şahsiyet modellerini tespit etmek.

İnceleme birimi ister makro ister mikro büyüklükte olsun sosyolog bu soruların cevaplarını arar.

3. YAPI OLGUSUNUN İNCELENMESİNDE ORTAK PAYDA: BİR ARADA OLUŞ VE FORMLARI

Yapı kavramının temelinde, yapıyı oluşturan unsurların "bir araya geliş"i vardır. Ancak her bir araya geliş formu, yapı oluşturmaz. Bu nedenle yapı incelemelerinde bir araya geliş ortak özellik olarak kabul edecek olursak, bir araya gelişlerin formları bize aynı zamanda bir araya gelen unsurların bir yapıya dönüşüp dönüşmeyeceğinin de bilgisini verecektir. Zaten yapıyı oluşturan etkileşimin bir örüntü olması, etkileşimlerin sürekliliğini ifade eder. Bu nedenle öğelerin yapıyı oluşturabilmesi için bir arada oluşlarında süreklilik esastır.

Sosyo-kültürel realitedeki bir aradalığın iki şekilde sınıflandırıldığını tesbit ettik. Bunlardan ilkindeki bir aradalık formları (Sorokin 1972:169) : (a) Mekan ya da zamanda yanyanalık (Yersel-Mekanik Bitişiklik); (b) Zora Dayalı Beraberlik / Bir aradalık (Dış Faktöre Bağlı Dolaylı Birlik) ; (c) Fonksiyon Esnasında Bütünleşme (Nedensel/İşlevsel Bütünleşme) Dolaylı Nedensel İlişkiler (d) Mana Esasında Bütünleşme (İçsel "Mantıksal Anlamlı" Bütünleşme) şeklindedir.

TOPLAM SOSYO-KÜLTÜREL YAPIDA BİR ARADA OLUŞ (SOCİUS) FORMLARI

Gerçek Bütünleşmeyi Göstermeyen Durumlar (Birliklilikler, Kümeler, Yığınlar)	Gerçek Bütünleşmeyi Gösteren Durumlar
Mekan ya da Zamanda Yan yanalık (Yerel-Mekânîk Bütünlük)	Fonksiyon Esnasında Bütünleşme Mana Esasında Bütünleşme (İçsel) (Nedensel/İşlevsel Bütünleşme) "Mantıksal Anlamlı" Bütünleşme) Dolaylı; Nedensel İlişkiler
Yığınlar : Fiziki bir mekanda en alt düzeyde etkileşim. Örgütlenmemişlerdir pozisyon ve işlevlerin oluşturduğu hiyerarşik yapıları anlayıp, fiziki temas ne kadar dar olursa olsun sosyal temas son derece sınırlıdır. Geçicidirler ve davranış kurallarının sayısı çok azdır. Çeşitlileri: a) Kalabalıklar: Gütümlenmemiş ortaklaşa işlevleri yok, barışçıl, heyecansız, şekilsiz, liderleri yok. b) Mob: Liderleri var, antisosyal ve savaşılmaya hazır. Liderle bireyler arasında yoğun ilişki var. c) İzleyici: (dinleyici, gözlemci) aktif gösterici olmadıkları için mob'dan dikkatlerini yakın bir nesneye odakladıkları için kalabalıktan ayrılırlar. d) Gösteri: Ortak eyleme katılırlar; örgütledürler: e) Oturan Yığınlar : Apartman, otel ve pansiyonlarda karşımıza çıkar. Fiziki (inorganik) ve biyolojik (organik) realitedeki bir arada oluş formları Sosyo-kültürel (süper organik) realitedeki bir arada oluş formları	GRUP düzleminde bir arada oluş (etkileşim)
	ORGANİZASYON düzleminde bir arada oluş (Etkileşim)
	KURUM düzleminde bir arada oluş (Etkileşim)
	TOPLUM (ulus) düzleminde bir arada oluş (Etkileşim)
	ULUS ÜSTÜ GRUPLAŞMALAR düzleminde bir arada oluş (Etkileşim)
Hayatın yeniden üretimi için bilinçli ortak insan çabısından ziyade, kişi açısından verili ve aşkın konuma sahip unsurlar sebebiyle zaman ve mekandaki basit yan yanalık	Hayatın yeniden üretimi için bilinçli ve ortak insan çabası ile bir aradalık

İkinci tipteki sınıflandırmaya göre de toplam sosyo-kültürel realitede dört türlü biraradalık vardır (Cangızbay 2002:33): (a) bilinçli çabayla biraradalık; (b) kişi açısından verili durumdaki bir aradalık (akrabalık, hısımlık, ırkdaşlık, yurttaşlık, hemşehrilik); (c) aşkın konuma sahip unsurlar sebebiyle bir aradalık (imandaşlık, dindaşlık, mezhepdaşlık, sevgi, dostluk); (d) Zaman ve mekan içindeki basit yanyanalık bunların hepsi yapı incelemelerine dahil edilir ve edilmelidir. Bu biraradalık formlarını, Sorokin'in formları ile karşılaştırdığımızda Cangızbay'daki son üç biraradalık formunu, Sorokin'in ilk iki formuna, ya da Cangızbay'ın ilk formunu Sorokin'in son üç formuna oturtmak mümkündür.

Birarada oluş formları ya da Sorokin'in ifadesiyle "kültür unsurlarının bütünleşme tipleri" içerisindeki ilk iki birarada oluş formunda

- Sosyo-kültürel yapı unsurları tesadüf veya zorlama ile biraradadır.
- Bu tür birarada oluşlar birliktelik, küme, yığın yanyanalık, bitişiklik gibi kelimelerle ifade edilebilir. Bu tür birarada oluşlarda bütünlük yoktur veya birliktelik ilave bağlarla/dolaylı oluşturulur.

Son iki birarada oluş formuna Sorokin sistem veya gerçek bütünler adını verir. Sistemde parçaların kendi aralarında ve bütünle, bütününde parçalarla karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır.

Yapı incelemelerinde bu biraraya gelişi ortak özellik olarak kabul edecek olursak, biraraya gelişin şekli bize aynı zamanda biraraya gelen unsurların bir yapıya dönüşüp dönüşmeyeceğinin de bilgisini verecektir. Burada Sorokin'in toplumsal ve kültürel olgularının karşılıklı bağlantı biçimlerine ilişkin açıklanması önemlidir. O (1972 : 169-172)'na göre; (a) Soyut kişiler veya kültür unsurları birbirine nedensel ya da mantıksal bir bağ ile bağlı olmayıp sadece mekan yakınlığı içinde iseler sadece yersel ve mekanik, bitişiklik içinde olup bütün yani yapı oluşturamayacaklardır. (b) Birbirleriyle nedensel ya da anlamlı olarak ilişkili olmayan fakat her biri ve hepsi ortak bir A etkisiyle nedensel olarak ilişkili olan x,y,z olguları arasında bir miktar bağlantı vardır. Ancak bu biraradalık A faktöründen dolayıdır. Bu sebeple buna zora dayalı beraberlik dolaylı birlik veya dış faktöre bağlı birlik diyebiliriz. (c) Doğrudan bir nedensellik bağı ile birbirlerine gerçek bir birlik halinde bağlanmış sosyo-kültürel nesnelerin olguların ve süreçlerin toplamı nedensel bütünleşmeyi gösterir. Nedensel bütünleşmeyle birbirine bağlanmış toplumların yapısında unsurlardan birinin ayrılması yapıyı işlevsel açıdan etkiler. (d) Bir anlam sistemi maddi taşıyıcılarla nesnelleşip de yalnızca kognitif boyutta değil, aynı zamanda davranışsal ve maddi boyutta da gerçekleşince içsel/mantıksal/anlamlı bütünleşme esnasındaki yapılar oluşur. nedensel anlamlı birlikler, sosyo-kültürel sistemlerin en bütünleşmiş türüdür.

4. SOSYOLOJİDE KURAMSAL YAKLAŞIMLARDA YAPI OLGUSU

Sosyolojide belli başlı dört kuramsal yaklaşımdan (yapısal işlevselcilik, yapısalcılık, simgesel etkileşimcilik ve Marxsızım) ilk üçünün İngiliz Antropoloji okulu, yapısal dilbilim ve gestalt psikolojisi olmak üzere üç ortak kaynaktan etkilendiği açıklanmıştı. Şüphesiz aynı etkilenişler Marxist yaklaşımı yirminci yüzyıldaki çeşitlenmeleri için de söz konusu olmaktadır. Ancak her yaklaşımın temel ilgi odağı ve cevap aramaya çalıştığı sorular birbirinden farklıdır.

"İşlevselcilik ve Marxizmin birçok versiyonu toplumsal gruplar veya toplumların daha büyük özellikleri üzerinde odaklanmaktadır. Bunlar ilkece "Toplumlar nasıl bir arada olur?" veya "Sosyal değişime neden olan temel koşullar nelerdir?" gibi 'büyük sorunlarla' ilgilidirler. Bunun aksine simgesel etkileşimcilik toplumsal yaşamın yüz-yüze olan konuları üzerinde odaklanır. Yapısalcılık toplumsal etkinliklerin kültürel yönleri üzerinde odaklanması ile diğer yaklaşımlardan ayrılır" (Giddens 2000 : 599).

Aslında bu dört kuramsal yaklaşımın her biri, sosyo-kültürel yapının yani tek ve aynı bir gerçekliğin tezahürlerine farklı yerlerden bakarak, baktıkları yerden görünenin bilgisini bize sunmaktadır. Burada iki nedenle çalışma, bu dört yaklaşımın sadece yapıya ilişkin görüşleri ile sınırlandırılmıştır. Önce, sosyo-kültürel gerçekliğin içiçe geçmiş çok boyutlu dinamik doğasını kavrayabilmek, farklı bakış açılarını hesaba katmayı gerektirmektedir. Farklı yaklaşımlarda yapı olgusunun nasıl ele alındığını inceleyen analitik çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Zira, bu çalışmaların sonuçlarını birbiriyle karşılaştırmak suretiyle, sosyo-kültürel yapıya ilişkin daha üst bir bilgiye ulaşma imkanımız olacaktır. İkinci olarak, bu kuramsal yaklaşımların tüm kapsamını ve bu yaklaşımlara yöneltilen eleştirileri bir kaç sayfada özetlemeye çalışmak kuramları basitleştirilmesine sebebiyet verebilir. Bunu önlemek için dört kuramsal yaklaşımın sadece yapıya ilişkin görüşlerinin ele alınması daha doğru olacaktır. Ayrıca yapıyla ilgili dar odaklı ve belirli toplumsal şartları veya oluşum türlerini açıklayan çalışmaların tümünü değerlendirme bir makalenin sınırlarını aşar.

4.1. Yapısal İşlevselcilik ve Yapı

Bu başlık altında yapısal işlevselci yaklaşımın yapı kavramını açıklamaya yardımcı olan üç temel postulası üzerinde durulacaktır.

Bilindiği üzere, Talcott Parsons'un kurduğu ve Robert Merton'un eleştirel katkıları ile gelişen yapısal-işlevselcilik uzun yıllar sosyolojide egemen kuram olmuştur. 1960'lara kadar pozitivistik sosyoloji paradigmasının temsilcisi sayılan yapısal işlevselcilik, bu dönem boyunca adeta sosyolojiye damgasını vurmuştur.

İşlevselciliğin hala savunucuları olmakla birlikte, genel sistem teorisi (grand theory) olma iddiasının zaman içinde yanlışlanması ile "sınırlılıkları açık hale gelmiş ve bu nedenle eski yaygınlığı kaybolmaya başlamıştır" (Alexander 1985 naklen Giddens 2000:594). Ancak sistem, yapı, işlev, statü, rol gibi belirli kavramları sosyolojiye kazandırmış olması nedeniyle sosyoloji tarihine gömülmüş de değildir.

Adından da anlaşılacağı üzere, yapı ve işlev kavramları yapısal işlevselci yaklaşımın sosyolojik bakış açısını şekillendirmiştir. Yapı ya da sistem, toplumda belirli ihtiyaçları karşılamak üzere görev yapan, yani işlevleri ve aralarında iç bağımlılık olan çeşitli alt sistemlerden meydana gelmiştir. Kavram karışıklığına yol açmadan hemen belirtmeliyiz ki, yapısal - işlevselci teoride yapı kavramı zaman zaman, "sistem ve toplum" terimleri ile; parçalar ise 'alt sistemler, yapılar, kurumlar' gibi terimlerle karşılanmaktadır.

"Toplumun yapısını oluşturan parçalar aile, eğitim ve ekonomi gibi kurumlardır. (Bu parçaların bazı işlevlerine örnek verilecek olursa) ailenin, çocukların kendi başlarına yaşabilecekleri zamana kadar onları büyütme ve koruma gibi işlevi vardır. Eğitim kurumları toplumun ihtiyaç duyduğu işleri için gerekli çeşitli becerilerin kazandırılmasını sağlayan eğitimi verir. Ekonomi ise ailelerin hayatlarını sürdürebilmesi için gıda, giyim ve diğer gereklilikler kadar, eğitim için de okul binaları ve kitaplar üretir. Aile ve eğitim kurumu ekonominin sağladığı mallar olmaksızın varlığını sürdüremez ve ekonomik organizasyonların da sisteme göre sosyalleştirilmiş ve eğitilmiş işgücüne ihtiyacı vardır" (Sullivan and Thompson 1986: 22-23).

Görüldüğü gibi yapının bütün parçaları birbirlerine bağımlıdır ve bu parçalar yapının muhafaza edilmesi için zorunlu olan işlevleri yerine getirir. Kısaca, yapı yani sistem, aralarında iç ilişkiler olan ve görece durağan parçalardan oluşmuştur. Bu parçaların her biri toplumun bir bütün olarak işleyişini sağlayan işlevsel sonuçlara sahiptir.

Yapısal işlevselci kuramda yapının daha iyi anlaşılabilmesi için kuramın üç temel sayılısını (Toplumun işlevsel bütünlüğü, evrensel işlevselcilik, zorunluluk) dikkate almak zorundayız. Parsons'un benimsediği, antropolog Malinowski ve Radcliffe-Brown tarafından geliştirilen bu sayılılar, Merton'un eleştirel katkıları ile geliştirilmiştir. Bu katkılarla Merton'un yapısal işlevselci kuramın güçlenmesini sağladığı kabul edilmektedir.

Birinci sayılı (postulat) olan toplumun işlevsel bütünlüğü, bir toplumsal sistemin belli bir birliğe ve bütünlüğe sahip olduğu; toplumsal sistemin bütün öğeleri arasında sürekli çatışma halini önleyen bir uyum, ya da uyumlu işbirliği durumu olduğu fikrine dayanır. Bu varsayıma dayanarak, her toplumun belirli bir birliğe ve fonksiyonel uyuma sahip olduğu görüşüne ve bir toplumdaki bütün öğelerin birbiriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılır (Tolan 1993 : 251).

Bir başka ifade ile toplumun işlevsel bütünlüğü sayılısı, toplumsal sistemin tüm parçalarının yeterli derecede bir ahenk içinde ve iç tutarlılıkla işlediğini, bu nedenle yapıda düzenlenemeyecek, çözümlenemeyecek çatışmaların olamayacağını ifade eder. Bir anlamda parçalar, yapı içinde pozitif işleve sahiptir. Bu noktada Merton, yapının parçaları arasında tam olarak gerçekleşen bir işlevsel bütünlüğün gerçeğe aykırı olduğunu savunmaktadır. Poloma (1993:40)'ya göre Merton bir grup için bütünlük sağlayan pozitif işlevin, yani bütünleştirici unsurun diğer bir grup için grubun çözülmesine yol açtığını, yani bozuk işlevsel (dysfunctional) olduğunu örneklerle açıklar. Örneğin toplumda uyumluluğu arttırdığı kabul edilen din, gruplar için işlevsel olurken toplumun bütünü için işlevsel olmayabilir. Kuzey İrlanda'da Belfast 'ta katolik ve protestan toplumu için işlevsel olan din, İrlanda toplumu söz konusu olduğunda çatışma nedeni olmaktadır.

Evrensel işlevselcilik, toplumun işlevsel bütünlüğü postulası ile bağlantılı olan ikinci postuladır. Bu postulaya göre " bütün standartlaşmış sosyal ve kültürel formlar ve yapılar pozitif işleve sahiptir" (Poloma 1993: 40).

"Merton bu postulayı yalanlayan örnekleri gerçek dünyada bulacağımızı ileri sürer. Her yapı, gelenek, fikir, inanç ve benzeri standartların pozitif işlevi olmadığı açıktır. Mesela, katı ve yayılmacı bir milliyetçilik, dünyada nükleer silahların çoğalmasında bozuk işlevi (dysfunctional) olabilir" (Ritzer 1996 : 112).

Üçüncü postula olan zorunluluk (indispensability) postulası, bütün yapıların ve işlevlerin işlevsel olarak toplum için gerekli ve zorunlu olduğunu ifade eder. "Madem ki herşey bütünü işleme için yararlıdır, belirli bir toplumsal durumun bundan farklı olmasına imkan yoktur; yani durumun böyle olması zorunludur " (Tolan 1993 : 251). Bu postulaya göre, toplumda bütün standartlaşmış görünüm sadece pozitif işlevlere sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda işleyen bütünü vazgeçilmez, zorunlu parçalarıdır.

"standartlaşmış sıfatının örüntüleşmiş ve tekrarlanan anlamında olduğunu söyler ve standartlaşmış her objenin yapısal işlevselci analizin konusu olduğunu belirtir. Standartlaşmış görünümlere örnek olarak sosyal roller, sosyal normlar, grup organizasyonu, sosyal yapı, sapmaya karşı sosyal kontrolü gösterir " (Merton 1968 : 104).

Merton'un zorunluluk postulasına itirazı, iki noktadadır. Birincisi, Parsons'ın bu postulası belirsiz bir şekilde ifade edilmiştir. İşlevin mi (bir neslin meydana gelmesinin mi); yoksa standartlaşmış parçanın mı (bir normun mu veya çekirdek ailenin mi) zorunlu olduğu açık değildir . Oysa kastedilen işlev olmalıdır (Poloma 1993 : 41 ; Turner 1978 : 74). İkinci olarak, hiçbir işlev vazgeçilmez değildir; ancak vazgeçildiğinde onun yerini bir başka işlevsel öge onun yerini alır. Bu açıklaması ile Merton zorunluluk yerine işlevsel alternatifler (functional alternatives) ilkesini getirmiştir.

Yapısal-işlevselci kuram söz konusu olduğunda, Ritzer'e (1996 :97) göre "yapıları, onların diğer yapılar üzerindeki işlevlerini (sonuçlarını) ilgi kurmaksızın toplumdaki yapıları inceleyemeyiz. Benzer şekilde, yapısal forma sahip olamayan sosyal süreçlerdeki çeşitlenmelerin de işlevlerini inceleyebiliriz. işlevselciğin belirleyici karakteri, yapısal ve işlevsel olmak üzere, bu iki unsurun dikkate alınmasıdır."

Yapısal-işlevselciliğe yöneltilen en güçlü eleştiri yapının korunmasına önem vererek değişme olgusunun gözardı edilmiş olduğudur. Uyum ilişkilerini ön plana çıkarıp, çatışma ilişkilerini görmezlikten gelme konusundadır. Giddens da bu eleştirilere katılmaktadır:

"..... Merton için doğru olmasa da, bir çok işlevselci düşünür (Talcott Parsons buna örnektir) bölünme ve çatışma yaratan faktörler pahasına, toplumsal iç yapışkanlığa neden olan faktörleri gereğinden fazla vurgulamıştır" (2000: 594).

Gerçekten de kuramda değişme, yapı içinde hemen uyuma dönüştürülen bir süreç olarak ele alınmaktadır. Toplumun işlevsel bütünlüğü ilkesince toplumu oluşturan parçalar arasında bir bütünlük oluşturacak biçimde sıkı içbağlantılar vardı. Bu tür sıkı içbağlantılar, bir parçada meydana gelen değişikliğin muhtemelen diğer parçalarda da değişime yol açar; ancak işlevsel alternatifler bu değişimin köklü bir değişimin oluşumunu önleyecektir. Yapı, bu anlamda kendini koruyacaktır. Yapının korunmasına bu kadar çok önem verilmesi yapısal işlevselci kuramın statükonun temsilcisi olarak görülmesine neden olmuştur.

Yapının parça ve bütün arasındaki uyumlu ilişkilerden oluştuğu ve durumun bundan farklı olmayacağına ilişkin bu zımnî varsayımlar, mevcut toplumsal ve siyasal sistemin istikrarını sağlamak ve güçlendirmekten yana olan işlevselcilerin ve özellikle de Parsons'un "düzeninin adamı" (Ordeman) nitelendirilmesine sebebiyet vermiştir (Hacker 1961: 299-305).

Yapısal çözümlenmelerde herşeyin uyumlu bir birliktelik içinde olduğu ve fonksiyonel zorunluluk fikri fonksiyonalizme, çoğu kez düzenden yana ideolojilerin bir yansıması olduğu eleştirisinin yönetilmesinin en önemli sebebidir.

4.2. Yapısalcılık ve Yapı

Toplum ve birey arasındaki ilişkide hangisinin daha belirleyici olduğu sorusu, sosyolojinin ortaya çıkışından beri temel tartışma konusu olmuştur. Bu ikilem daha son-

raları, yapı-birey ya da yapı-eylem şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır. Hangi terim kullanırsa kullanılsın ikisi arasındaki ilişkide toplumun belirleyiciliği savunan ve böylece toplumsal yapıya öncelik veren yaklaşımlar, genel olarak yapısalci olarak adlandırılmıştır. Bu anlamda yapısal-işlevselci kuram da yapısalci bir görüş sergiler. Ancak Yapısal işlevselci kurama genel anlamda yapısalci denilebilir; ama özel anlamda yapısalci yaklaşımlar içinde yer verilemez; yapısalcılık, genel anlamdaki yapısalci teriminden daha farklı anlamlar ifade etmektedir.

Yapısalcılık, yapısal işlevselci kuram gibi yapı-birey ilişkisinde yapıya ağırlık veren diğer kuramlar da olduğu üzere (Rahrendorf'un çatışmacı kuramı, Homans'ın mübadele kuramı gibi) empirik gerçeklikten yola çıkmaz, toplumsal gerçeklikte görünürün arkasında yatan temel yapıları gösterdiği ileri sürülen ve dil üzerine kurgulanmış bir model ile yapıyı açıklamaya çalışır. Bu konuda Ritzer şunları söyler:

"Yapısalcılık, açıkça, yapılar üzerinde odaklanmıştır; ama bunlar, yapısal işlevselcilerin ilgilendiği yapılar değildir. Gerçekte daha çok sosyologlarca benimsenen ikinci yaklaşım, sosyal yapılar ile ilgili iken; yapısalcılığın birincil ilgisi dilsel yapılardır" (Ritzer 1996 : 458).

Yapı kavramının dilbilimsel yapı ile belirlenmiş olmasına rağmen yapısalcılık, kıta Avrupasında 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında , sosyal antropoloji, edebiyat eleştirisi, dilbilim, psikanaliz ve sosyolojiyi de kapsayan bir kurumsal yaklaşım olmuştur. Mesela sosyolojide Habermas'ın iletişim konusundaki erken dönem tartışmaları veya bazı etnometodolojistlerin konuşma analizleri, sosyal yapıdan dile kayışım örnekleri olarak gösterilebilir. Ancak yapısalcılığın sosyal bilimler üzerindeki bu yaygın etkisinin, bazen pek de olumlu karşılandığı söylenemez. Öyle ki, Lash'e göre sosyal bilimlerin;

"dilbilimsel dönüş adı verilen ve sosyal yapılardan dilbilimsel yapılara doğru gerçekleşen bu tür bir yön değişimi, sosyal bilimlerin doğasını / tabiyatını dramatik bir biçimde değiştirmiştir" (Lash, 1991: ix ; akt. Ritzer 1996 : 458).

Sosyal bilimciler yapıyı oluşturan parçalar arasındaki ilişkileri empirik gerçeklikte araştırmaktan ziyade, dil yapılarının sosyal gerçeklikteki etkilerini teorik bir model çerçevesinde incelemişlerdir. Sosyal bilimlerde yapısalcılığın etkisi, tıpkı Marxizminki gibi yaygın ve derin olmuştur.

"Yapısalcılık 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında moda haline gelerek yaygınlaşmış ve sosyal antropoloji, dilbilim,edebiyat eleştirisi, psikanaliz ve sosyoloji olmak üzere neredeyse tüm disiplinleri etkilemiş bir kuramsal perspektifi anlatacaktır" (Marshall 1999: 807-808).

Yapısalci yaklaşımın temeli, toplumsal gerçekliğin değişen görünüşlerinin arkasında yatan temel yapıların ortaya çıkarılabileceği sayılımasına dayanır. Yapı, doğrudan görülebilir ve gözlemlenebilir bir gerçeklik değildir. Ancak insanların görülebilir ilişkilerinin ardında var olan bu yapılar, "çevremizdeki dünyayı onlar temelinde düzenlediğimiz zihin kategorileridir" (Marshall 1999: 808) ve bu kategorileri dil yansıtır. Dilin yapısı bilindiğinde ve bu yapılar toplum hayatındaki davranışlarda gözlemlendiğinde görünürün arkasında yatan temel yapılar ortaya çıkmış olacaktır.

Dil, bir işaretler sistemi / yapısıdır ve her bir işaretin anlamı, sistem içindeki işaretler arasında dil ile oluşturulan ilişkiler tarafından üretilir. Bu üretimde farklı ilişkiler (ağaç, çalı, funda, orman gibi benzer, fakat farklı anlamlara sahip kelimeler), özellikle çift

kutuplu zıdlıklar (uzun/kısa, yukarı/aşağı gibi) çok önemlidir. Örnek verecek olursak, "tatlı" kelimesinin anlamı gerçekliğin bazı kendine özgü özelliklerinden gelmez; "acı" kelimesi ile ifade edilen zıdlıktan yani kelimeler arasındaki ilişkilerden ortaya çıkar. Kısacası anlamlar, zihin ve sonuçta sosyal dünya, dilin yapısı tarafından biçimlendirmektedir.

Yapısalcılık çeşitli alanlardaki farklı gelişmelerden ortaya çıkmıştır; ama temel modern yapısalcılığın kalesi dilbilim olmuştur. İsveçli dilbilimci Ferdinand de Saussure'in çalışmalarının yapısal dilbilimin ve çeşitli alanlardaki yapısalcılığın gelişiminde önemli bir yeri vardır. Roland Barthes, dilin işaretlerle yani sembollerle gösterilmesi gerçeğinden yola çıkarak, dilin ötesindeki bu işaretler sistemini inceleyen çalışmaları ile semiyotikin kurucusu olmuş ve Saussure'nin fikirlerinin sosyal hayat ile ilgili bütün alanlara yayılmasını sağlamıştır.

Ritzer (1996: 459) 'e göre, yapısalcılığın en etkili isimlerinden biri de Fransız yapısalcılığının merkezi figürü olan ve yapısalcılığın babası olarak da adlandırılan Fransız antropolog Levi-Strauss, Saussure'nin dil konusundaki çalışmalarını, mesela ilkel toplumlarda mitler gibi antropolojinin alanına doğru genişletmiştir. Levi-Strauss yapısalcılığı daha da geniş bir biçimde iletişimin bütün formlarına da uygulamıştır. Onun en başta gelen buluşu, akrabalık sistemleri gibi bir iletişim sistemleri olan sosyal olguları yeniden kavramlaştırmasıdır. Böylece sosyal olgulara yapısal analizler uygulanmış oldu.

"En önemlisi onun fonetik sistemlerin ve akrabalık sistemlerinin her ikisini de zihin yapılarının ürünleri olarak tartışmasıdır. Bununla beraber bunlar bilinç sürecinin ürünleri değildir. Aksine bilinçsizliğin, zihnin mantıksal yapısının ürünleridir" (Ritzer 1996: 459).

Yapısalcılığın farklı çeşitlemeleri olarak yapısal Marxizmi, postyapısalcıları ile postyapısalcılar ve yapısalcılar arasında kendine özgü bir farklılığın simgesi olan Foucault'u gösterebiliriz (Ritzer 1996: 459-463): Fransa'da, özellikle Louis Althusser, Nicos Poulantzas ve Maurice Godelier'in çalışmaları ile dikkati çeken bir başarı kazanmış olan Yapısal Marxistler, yapısalcılığın Saussure'nin dilbilim çalışmaları ile değil, Karl Marx'ın çalışmaları ile başladığını kabul etmektedirler. Ancak bu yaklaşımlar "yapılar" ile ilgili olmalarına rağmen, yapı kavramlaştırmaları farklıdır. Levi-Strauss zihin yapısı üzerinde odaklaşırken, yapısal Marxistler için odak noktası toplum yapısının ardında yatan üzerindedir. Zira her ikisi de yapı, doğrudan görünmeyen ve görünen ilişkilerin ardında var olan olgudur. Son derece önemli bir postyapısalcı olan Derrida'yı yapısalcılardan ayıran en önemli özelliği, yapısalcılar dil sisteminde bir düzen ve durağanlık görürken, onun dilin düzensiz ve değişken olduğunu ileri sürmesidir. Yapıbozum (deconstruction), merkezsizleşmek (decentering) gibi kavramlarıyla genelde toplumun bir eleştirisini yapan Derrida, batılı mantık-merkezciliği (logocentrism) ve entelektüel otoriteyi eleştirmiş; ancak kendisini bu eleştirilerin sonunda herhangi bir cevap vermemiştir.

Ferdinand de Saussure dil konusunda yazmış olsa da, geliştirdiği fikirler sosyolojiye de yansımıştır. Marxist kuramsal yaklaşım içinde yer almalarına rağmen özellikle Michel Foucault Louis Althusser yapısalcılıktan etkilenmiştir (Marshall 1999 : 808).

Postyapısalcılar ve yapısalcılar arasında kendine özgü bir farklılığın simgesi olan Foucault, özellikle ilk eserlerinde, dilbilim yönünden yapısalcılıktan fazlasıyla etkilenmiş ve "yapısalcı düşüncenin bir çok anahtar kavramını kullanmıştır" (Giddens 2000 : 596). Ancak "Foucault'un yaklaşımı ve postyapısalcılık gibi kuramsal girdiler bakımından da çeşitlilikler gösterir" (Ritzer 1998 : 462). Foucault diğer düşünürlerden aldığı fikirleri basit bir şekilde uyarlamadığı ve kendisinin sıradışı teorik yönelimi içinde bu fikirleri dönüştürdüğü için zor anlaşılır bir düşünür olarak kabul edilmektedir. Yapı kavramı açısından baktığımızda Foucault ele aldığı olgu ile ilgili söylem ve bu söylemin ardında yatan yapıyı analiz etmiştir.

Özetle ifade edecek olursak, diğer yaklaşımlarda yapı ampirik gerçekliğin bir parçasıdır, ampirik gerçekliğe dayanır ve dolaysız olarak ondan çıkarılan onun bir görünüşü iken Levi-Strauss'a göre toplumsal yapı ampirik gerçeğe değil, bundan kurulan modellere götürür. Toplumsal yapı ve toplumsal ilişki kavramları birbirinden farklılaştırılarak toplumsal ilişkiler toplumsal yapıyı belirli bir hale sokan modellerin yapımında kullanılan hammaddeler olarak tanımlanır. Yapı adını hak etmek için maddelerin şu dört şartı yerine getirmelidir:

Öncelikle yapı bir dizge özelliğini taşır. bu dizgede parçalardan herhangi birindeki dönüşümün diğerini de dönüşüme uğrattığı bir sıra unsurundan kuruludur. İkinci olarak her model bir değişim zümresine dahildir ve her değişim aynı aileden bir modele tekabül eder, öyle ki, bu değişimlerin bütünü bir modeller zümresi teşkil eder. Üçüncü olarak yukarıda sayılan özellikler sayesinde, unsurlardan birinin hangi biçimde değişikliğe uğrayacağını, model bize önceden bilme imkanı tanır. Son olarak model öyle kurulmalıdır ki yapıya ilişkin tüm olguların açıklamasını yapabilmelidir. Bu yapı anlayışına getirilen eleştirilerden birisi yapının ampirik gerçeğe değil bundan kurulan modellere götürülmesi ve tikelliği tümel içinde eritmesidir (Bozkurt 1972 : 25-29).

Yapısalcılığa yönelik eleştirilerden biri, yapısalcılığın sosyolojik çözümlenmeyi, olguların görüntülerinin ötesinde yer alan yapılara dayandırarak, bireylerin bilinçli davranışlarını bir kenara itip aktörsüz ve tarihsiz bir sosyoloji kurma çabası (Arlantürk ve Amman 1999 : 404) olarak sınırlandırmış olmasıdır.

Yapısalcı yaklaşımın kısırlığını aşmaya yönelik en önemli girişimin Giddens tarafından başlatıldığını söyleyen A. Swingewood (1998 : 364-365), Giddens'in konuyla ilgili belli noktalarda teorikleşmeyi başaramadığını belirtilmesine rağmen bir çok temel sosyoloji kitabında Giddens'in katkısı ve yeni bir teori ortaya koyduğu ve bu teorinin yapılaşırma teorisi adı altında ayrı olarak açıklandığını biliyoruz. Özetle bu kuramsal yaklaşım da yapı, somut, tanımlanmış, gözlemlenebilir türden bir düzenleniş değildir. Daha çok gözlemlenilen olayları anlaşılır kılmak için araştırmacı tarafından kurulan kuramsal bir modeldir. Bu soyut yapı gerçeklikle gizli olarak vardır. Ancak bu varoluş bilinçaltı oluşumların bilinç düzeyindeki olayların ardına saklanması gibi gizlidir.

4.3. Marxizm ve Yapı

Marxist sosyal kurum, 20. yüzyılda sosyal bilimler üzerinde tartışılmaz biçimde en güçlü etkisi olan yaklaşımdır. Marxist yaklaşımdaki çeşitlenmelerin sayıca fazla oluşu, bir başka ifade ile Marxist yaklaşımın çok sayıdaki kuramı kuşatması, bu etkinin tartışılmaz göstergesi olarak kabul edilebilir. Özellikle Çatışma kuramları, esas itibarıyla Marx'ın "Tarihi Materyalizm" ve "Diyalektik Metod" ile temellendirdiği

teorisinden ilham alan görüşler manzumesidir. Yapıyı bir bütün olarak çatışan sınıfların, zorunlu bir beraberliği ve iğreti denge hali olarak tanımlayan bu kuramlar "... sınıf ayrımları, çatışma, güç ve ideolojiyi Marxist olmayan birçok sosyologdan daha fazla vurgularlar" (Giddens 2000 : 598).

20. yüzyılın bir başka etkili sosyolojik kuramı olan yapısal-işlevselci kuram gibi Marxist sosyal kuram ve takipçileri de pozitivist paradigma içinde yer alır ve toplum-birey ilişkisinde her iki kuram da toplumun belirleyiciliğine öncelik tanır. Ancak bu benzerlikler aynı paradigma çatısı altında olmanın getirdiği ortak sayılıtlardan kaynaklansa da her iki kuram arasında uzlaşmaz farklılıklar vardır ve bunlar iki kuramı karşı karşıya getirir. Öncelikle Fonksiyonalistlerin uyum yaratan faktörlere öncelik vermelerine karşı, Marxist kuram yapısal ilişkilerin kaynağı ve yönlendiricisi olarak çatışma ilişkisini ön plana çıkartmıştır. Ayrıca çatışmanın kaynağı olarak kabul edilen "üretim araçlarının mülkiyeti" temel kabulü, Marxist kuramın mevcut toplumsal ve siyasal sistemin değiştirilmesi talepleriyle karşımıza çıkmasına neden olmuştur.

Klasik Marxizm, alt yapının, üst yapılardan daha etkili olduğu üzerinde çok durmuştur. Öncelikle kapitalist toplumlar üzerinde odaklanmış olan Marxist kuramsal analizin temel sayılıtlarından biri bu, alt yapının belirleyiciliği ilkesidir:

"Ekonomik organizasyon ve özellikle özel mülkiyet, toplumun diğer bütün organizasyonlarını belirler. Sınıf yapısı ve kurumsal düzenlemeler de kültürel değerler, inançlar, dini dogmalar ve diğer fikir sistemleri gibi son tahlilde toplumun ekonomik temelinin yansımasıdır" (Turner 1970: 126).

Toplumsal yapının oluşumunda alt yapının üst yapıyı belirlemesini ileri süren temel kabulü üzerinde önemli tartışmalar yapılmıştır. Ancak zaman içinde bu tartışmaların görünümü değişmiştir. 20. yüzyılda geçen yıllarla birlikte Marxist yaklaşımlar, uzun zaman ve son kertede tarihsel evrimin ana faktörünün üretim güçleri olduğu düşüncesini, tartışma konusu yapmaksızın, üst yapının alt yapıya oranla sahip olduğu özerkliğin derecesini ve toplumsal yapının oluşum ve gelişmesinde nasıl bir rol oynadığını da açıklamaya çalışmışlardır.

Antonio Gramsci ve Louis Althusser esas olarak üst yapıları ve bunların etkilerini inceleyen ve Marxist düşünce okulları içinde yer alan düşünürler olarak karşımıza çıkar. Gramsci'nin geliştirdiği "tarihsel blok" kavramıyla, Althusser'in önerdiği; "üst-belirleme" kavramı üst yapının belirleyiciliğine ilişkin geliştirilmiş kavramlardır.

Gramsci'ye göre kapitalist toplumlarda üst yapıların "tarihsel bir blok" niteliği kazanacak biçimde özel bir gelişme göstermeleri sayesinde burjuvazi üretim güçlerinin gelişmesinden doğan baskılara karşı koyabilmiştir. Tarihsel blok içerisinde yer alan burjuvazi, diğer sınıflar ve bu oranda proletarya üzerinde gerçek bir hegemonya kurmuştur. Yine üst yapılar içinde yer alan sivil toplum ve siyasal toplumun her ikisi de egemen sınıfa, egemenliğini sürdürebilmesi için hizmet eder. Sivil toplum, ideolojinin tüm dalları (bilim, iktisat, hukuk, sanat, felsefe, din v.s.) ve ideolojiyi yaratan ve yayan örgütler de dahil olmak üzere, ideolojinin aldığı tüm biçimlerle ilgilidir. Siyasal toplumsal, yönetme ve zorlama aygıtından, kısaca hükümetten oluşur. Althusser'in ürettiği "üst belirleme" kavramı; herhangi bir tarihsel durumun belirlenmesine bir katkıda bulunan çeşitli öğeler arasından bazılarının, egemen bir etki yaparak tüm diğer öğeleri, "üst-belirleyerek" belirli bir yöne doğru yönelttiği fikrine dayanır (Maurice 1995 : 255-259).

Üst yapı ve bu yapının gelişimi, alt yapı ve gelişimi tarafından belirlenmekle birlikte, bu ancak uzun dönem ve son kertede doğrudur. Üst yapıların, herşeyden önce, daha durgun olmalarından doğan belirli bir özerklikleri vardır. Bu sebeple üst yapı da alt yapı üzerinde etkili olabilir ve alt yapının başlattığı gelişmeyi yavaşlatabilir. Fakat üst yapının özerkliği kısmen alt yapının belirlediği gelişmeye, belirli bir biçim hatta kendine özgü bir tarz vermesinden doğar.

Yapısal çözümlenelerde Marx'tan etkilenenlerin hepsi sınıflar üzerinde Marx'da olduğu kadar fazla odaklanmazlar; diğer bazı bölümler (örneğin ırk grupları veya politik gruplar arasındaki bölünmeler gibi) çatışma yaratmada ve yapıyı açıklamada önemli olarak görülür. Yapı en durağan toplumlarda bile karşıt grupların gergin bir dengesi üzerine oluşmuştur (Giddens 2000 : 603). Özetle yapısal fonksiyonalistlerin uyum yaratan faktörlere öncelik vermelerinin tersine Marksist yaklaşım yapısal ilişkilerin kaynağı ve yönlendiricisi olarak çatışma ilişkilerini ön plana çıkartmıştır.

4.4. Sembolik Etkileşimcilik ve Yapı

Yapı kavramına yükledikleri anlam açısından incelediğimiz üç yaklaşım da pozitivistik sosyal bilim paradigması içinde idi. Yapısal-işlevselcilik, Marksist kuram ve yapısalcilik pozitivistik bilim anlayışının dışsal, kendi kanunları olan ve beş duyu ile algılanabilir bir gerçeklik tasarımı nedeniyle yapı ve birey ilişkisinde, bireyin dışında var olan ve kendi işleyiş kanunları nedeniyle bireyi etkileyen bir yapıyı kabul etmişlerdi. Ancak yapının ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptiler. Sembolik etkileşimcilik ise, sosyal bilim tarihinde pozitivistik paradigmanın karşıtı olarak ortaya çıkan ve gelişen yorumcu paradigma içinde yer almaktadır. Bu paradigma içinde yer alan yaklaşımlar arasında farklılıklar olsa da, yorumcu paradigma açısından yapı-birey ilişkisinde, yapının bireyler üzerinde belirleyici etkisi yoktur; zira bireyler anlam atfederek kendi sosyal dünyalarını kurarlar. Bu nedenle sosyoloji toplumun genel işleyiş kanunlarını keşfetmek ve açıklamak yerine, bu kendine özgü sosyal dünyaları ve aralarındaki etkileşimleri anlamak ve yorumlamak gerekir.

Yorumcu paradigma çerçevesinde; sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji ve sosyal inşacılık (social constructionism) olmak üzere üç yaklaşımın yer aldığı genel olarak kabul edilmektedir (Hale 1995: 26-27).

Yapı kavramının sosyolojideki yaygın kullanımına rağmen, yorumcu paradigmanın ve dolayısıyla bu paradigmanın kuşattığı kuramların bu kavrama neden ve nasıl mesafeli olduğunu gösterebilmek amacıyla sembolik etkileşimcilik üzerinde durmaya çalışacağız.

"Sembolik etkileşimcilik ile 'eylem teorisi' (action theory) olarak bilinen ve kökleri Max- Weber'e dayanan geleneksel Avrupa sosyoloji geleneği arasında bazı paralellikler olmasına rağmen, Sembolik etkileşimcilik bir Amerikan ürünüdür ve organizasyon boyutunda uzun dönem Chicago Üniversitesinde hayat bulmuştur. Bu Üniversitede George Herbert Mead (1863-1931) yaklaşımın temel fikirlerini 1894 ve 1931 arasındaki derslerinde açıkça ifade etmiştir. Chicago'da Mead'ın öğrencisi olan Herbert Blumer yıllar boyunca yazmış olduğu makaleler ile Mead'ın öğrettikleri arasındaki sosyolojik ilgiyi gösterdi. Everett Hughes ve çalışma arkadaşları 1930'dan sonra yine uzun bir dönem, daha çok Chicago'da yapmış oldukları araştırmalar ile bu fikirlerin empirik önemini sergilemiş oldular" (Cuff ve Payne 1984: 117-118).

Bu yaklaşımın önemli isimleri arasında E. Goffman'ı da zikretmek gerekir.

Chicogo Okulu olarak da anılan sembolik etkileşimcilik, anlam ve eyleme önem vermesine rağmen daha çok pragmatizm ve psikoloji geleneğinden doğan bir Amerikan sosyoloji ekolüdür ve yaratıcı bireye diğer yaklaşımlardan daha fazla değer verir. Yaklaşımın yararlandığı kaynaklar olarak Amerikan sosyolojisinin kurucuları arasında sayılan C.H. Cooley ve W.I.Thomas büyük önem taşımaktadır. Sembolik etkileşimcilik ortaya çıktığı ve devam ettiği dönemde, pozitivistik sosyoloji paradigmasının hakim paradigma olması nedeniyle yapısal-işlevselcilik Amerikan sosyolojisinin sosyoloji anlayışını temsil etmekteydi. Giddens (2000 : 597)'e göre Mead ve takipçileri, sembolik etkileşimciliği, işlevselci bakış açısının en önemli rakibi haline getirmiştir.

Bu kuramsal yaklaşımın yapıyla ilgili olarak odaklandığı iki ana nokta vardır (Marshall 1999 : 647 - 649). İlki insanlar kültür üretebilecek ve karmaşık bir tarihi aktarabilecek tek varlıktır. İnsanların, yaşamlarını sürdürdükleri geniş toplumsal dünyaları hangi yollarla anlamlandırdıklarını ve hangi sembolleri kullandıklarını bilmek önemlidir. İkinci ana tema süreç ve ortaya çıkmaya ilişkindir. Toplumsal dünya dinamik ve diyalektik bir ağıdır. Yaşamlar her zaman değişme ve oluş sürecinde olup asla değişmez ve sabit değildir. Sembolik etkileşimciler diğer kuramsal yaklaşımlarda olduğu gibi kesin yapılarla değil, faaliyet alanlarına odaklanmışlardır.

Sembolik etkileşimciler sosyolojinin "yapı" ve "kurum" gibi temel kavramlarına sıcak bakmazlar. Onlara göre insan madem ki sürekli bir oluş halindedir; sosyal düzeninde tamamlanmış bir olgu olarak düşünülmesi mümkün değildir. Yani "Yapı"dan söz edilemez. Üstelik yapı E. Durkheim ve bugünkü işlevselci izleyicilerinin belirttiği gibi kendinde bir gerçeklik değil, toplumun üyelerinin birlikte eylemlerinin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Yapı kavramı yerine "Farklı katılımcıların farklı eylemlerde bulunmalarının toplumsal organizasyonu" olarak tanımladıkları "birlikte eylem" kavramını tercih ederler. Aile kurumu yerine "aile birlikteliği" demeyi uygun bulurlar. Çünkü "yapı" ve "kurum" kavramının içinde bir durağanlık vardır. Mesela aile sürekli oluş halindedir. Örneğin karı-koca ve iki aylık bebekten oluşan bir ailedeki karı-koca ilişkisi, çocuk altı yaşına geldiğinde aynı olmayacaktır. Yapı ve kurum kavramları yerine "toplumsal eylem", "birlikte eylem", "toplumsal organizasyon", "süreç", "simge alışverişi" yaklaşımın temel kavramlarıdır. Birlikte eyleme katılan insanlar toplumsal yapıyı oluştururlar. Kilise, firma, aile gibi kurumlar sadece "birlikte eylemde bulunan birliktelikleridir ve bunlar durağan değillerdir. Kalıpların çok iyi kurulmuş ve davranış bağlantılarının birbirine çok benziyor olduğu durumlarda bile asla tıpa tip birbirinin aynı olamazlar. Blumer'e göre grup yaşamını yaratıp ayakta tutan kurallar olmayıp, toplumsal süreçtir. Böylece etkileşimin yapıya önceliğini ileri sürer. Normlar bireylerin davranışlarını belirlemezler, bireyler, davranış kurallarını ya da normları destekleyici bir uyumla davranırlar. Yani yapı birey ilişkisinde bir işlevselci insanların içinde buldukları toplumun bir ürünü olduğunu söylerken, Sembolik etkileşimcilik yapının, etkileşimde bulunan kişilerin bir sonucu olduğunu söyler. Sosyolojinin yapı ile uğraşması, yorumlayıcı eylem sürecinin ihmal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Toplumsal etkileşim halindeki insanlar birlikte eylem aracılığı ile karmaşık bir şekilde bir araya gelir,

organizasyon ya da toplumsal yapı olarak bilinen şeyi biçimlendirir. Grup üyeleri tarafından birbirleriyle ilişkilendirilen eylemlerin birbirleriyle uyumunu sağlayan şeyin adı "birlikte eylem"dir. Birlikte eylem "farklı kişilerce sergilenen farklı eylemlerin toplumsal örgütlenişi" olarak tanımlanabilir. Bu birlikte eylem tekrarlanır ve istikrarlıdır ki diğer üç yaklaşım bunu "kültür", "toplumsal düzen", "yapı" gibi ifadelerle adlandırır- lar (Poloma 1993 : 223-232).

Sembolik etkileşimcilik bireyi fazlaca ön plana çıkarması, küçük ölçekler üzerinde çok fazla odaklanması sebebiyle sosyolojik bir bakış açısı olarak geleceğine kuşkulu olarak bakılmaktadır (Giddens 2000 : 598). Mikro sosyolojik bir yaklaşım iddiasında olmasına rağmen, insanı salt zihinden ibaret bir varlık olarak görmesi; hisler, güdüler ve bilinçaltı gibi faktörleri göz ardı etmesi ve bu yüzdende iddiasının aksine yeterince mikro sosyolojik olmaması (Arslantürk ve Amman 1999 : 408) toplumsal yapıyı, iktidarı ve tarihi hesaba katmadığı ve bu sebeplerde değişme sürecini açıklayamadığı (Marshall 1999 : 649) için ciddi eleştirilere uğramıştır.

5. Kuramsal Yaklaşımlarda Yapı İle İlgili İkilemler

Bugün sosyolojik çözümlenelerde merkezi kavramlardan biri olan yapı kavramı, çoğu sosyo-kültürel gerçeklikle ilgili çoğu kavramlar gibi, farklı yaklaşımlarda farklı anlamlar kazanmaktadır. Bu farklı anlamlandırmaları önceki sayfalarda sergilemeye çalıştık. Pozitivistik paradigmada yer alan yapısal-işlevselcilik, marksist yaklaşım ve yapısalcilik yapı kavramını farklı anlamlar yüklemiş olsalar da toplum-birey ilişkisinde toplumsal yapının belirleyiciliğine verdikleri öncelik ile ortak bir payda da birleşmişlerdi. Yorumsamacı sosyolojik paradigmanın kapsamındaki sembolik etkileşimcilik ise toplum-birey ilişkisindeki konumunu bireye ağırlık vererek belirlemiş ve dolayısıyla yapı kavramına kendi kavramsal çerçevesi içinde herhangi bir yer vermemiştir.

Yapı kavramı açısından incelediğimiz dört yaklaşım söz konusu olduğunda, ilk üçü arasındaki temel benzerlikler kadar dördüncünün temel farklılığının da tam olarak netleşebilmesi ve anlamlandırılabilmesi için bu dört yaklaşımın ait oldukları sosyoloji paradigmasının çerçevesini ana hatlarıyla çizmenin yararı olabilir. Zira sosyolojinin konusunu teşkil eden olgular ve süreçlerin içiçe geçmişliğinden doğan karmaşık görünümünün ardındaki düzenliliğin keşfedilebilmesinde paradigmlar temel hareket noktalarını sunar. Paradigma ontolojik ve epistemolojik olduğu kadar metodolojik hareket noktalarını da sunar. Metodolojik yaklaşımın paradigma ile bu bağlantısı* kuramsal yaklaşımların anlaşılmasında çok önemlidir.

Temel sayıtlarına baktığımızda pozitivist ve yorumsamacı sosyolojik paradigmanın birbirine zıt görüşlerden oluştuğu görülmektedir. 1960'lara kadar tartışmasız egemen paradigma olan pozitivistik sosyal bilim anlayışını belirleyen temel sayıtlar; tümevarım, deneycilik, katı determinizm, mutlak doğru, kesin tahmin ve kesin bilgi olmuştur. İkinci paradigmada yer alan kuramlar birincidekilerin tam karşısı fikirlerle karşımıza çıkarlar. Yorumsamacı / hümanistik paradigmanın çatısı altında olan sosyolojik kuramlar ise, diğer paradigmadaki kuramların aksine tümelin bilgisi yerine tekilin

bilgisinin imkan dahilinde olduğunu kabul etmiştir. Yapılması gereken küçük ve yerel ölçekli çalışmalarda incelemeye alınan tikeli, kendine özgü özelliklerini dikkate alarak, betimlemeye ve anlama yönelik bilimsel çaba göstermektir. Daha sonra, bu anlayıştan etkilenen postmodernistler "büyük anlatı"ların terk edilmesi ve cinsiyet, ırk, etnik köken gibi farklı özgüllükler üzerinde çalışılması gereğine işaret ederler.

Zaman içinde bu iki karşıt paradigma dışında oluşan üçüncü paradigma, gerçekliğin doğası gereği, evrensellik ve yerellik, benzerlikler ve farklılıklar gibi ikilemlerin aslında gerçeklikte iç içe olduğu sayılısını benimser. Dikeçlilgil (1994) 'e göre bütüncü paradigmanın bilim anlayışının temellerini, iç içe geçmiş bağlantılar şeklinde dinamik ahenkli bir bütün şeklinde gerçekliğin tasarımı; çok neden ve karşılıklı etkileşim; zihnin hipodüktif işleyişi; yöntem olarak akıl-deney ve sezginin bileşimi; indeterminizm ve determinizmin iç içeliğini yansıtan yumuşak bir determinizm; araştırmacının amacına ve araştırma konusuna göre nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin bir arada kullanılabilmesi; açıklama ve anlama; şarh tahmin; geçici kesin bilgi gibi sayılılar oluşturur.

Yapı kavramı ile ilgili olarak, birey-toplum / eylem-yapı; uyum-çatışma / toplumsal denge-eğreti denge; makro-mikro; benzerlikler-farklılıklar; toplumsal yapı-kültürel yapı statik-dinamik ve somut-soyut olmak üzere yedi temel ikileme göre kuramsal yaklaşımların cevaplarını kavram şemasında* göstermeye çalışalım. Bu ikilemlerle ifade edilen iki karşıt alternatifler, pozitivistik paradigma ve yorumsamacı paradigmanın karşıtlığını da açık bir şekilde yansıtmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere bütüncü paradigma için ikilemler ortadan kalmıştır. Burada dört temel kuramsal yaklaşımın yapıyla ilgili olan ikilemleri ön plana çıkarılmıştır. Ancak bu ikilemler kuramsal yaklaşımların içinde yer alan özgül kuramlarda birbirinin içine geçebilir. Mesela Marxist yaklaşım içinde yer alan Loius Althusser eylem-yapı, ilişki-etkileşim ikileminde bağdaştırıcı cevap verirken, tek faktör-çok faktör ikileminde son kertede alt yapı cevabıyla bağdaştırıcı görüşten uzaklaşır.

Yapı Olgusuna İlişkin İkilemler

ikilemler	Kuramsal Yaklaşımların İkilemlerdeki Tercihleri	
	Uç Cevaplar	Bağdaştırıcı / Bütünleyici Cevaplar
Birey - Toplum/ Eylem - Yapı İkilemi	Birey ve toplum arasında birinin diğerini belirlediği tek taraflı bir ilişki vardır. Fonksiyonalistler ve Ortodoks Marxistlerin kavram tercihleri ilişkiden yanadır. Tek taraflı sebep sonuç zincirinde tek sebep (alt yapı) sonucu (üst yapı) belirler veya tam tersi belirleyicilik söz konusudur. Makro sosyolojik yaklaşım içinde yer alan kuramlar için "toplum" ve "kurum"lar önem taşırken mikro sosyolojik kuramlar için "birey", "roller", (birlikte eylem), "değer ve davranış modelleri" merkezde yer alır.	Birey ve toplum arasında, birinin diğerini belirlediği tek taraflı bir ilişki değil; karşılıklı etkileşim vardır. Birey-toplum, eylem-yapı etkileşimi önem taşır. Birey-toplum/eylem-yapı etkileşiminde etkileşime katılan faktörlerin etkileşimdeki ağırlık payı/payları zaman ve mekan şartlarına göre değişir.
Uyum - Çatışma / Toplumsal Denge -Eğreti Denge İkilemi	İşlevselci yaklaşımda yapı, uyum içinde bir etkileşim örtüntüsü olarak ele alınırken Marxist yaklaşımda etkileşim örtüntüsü çatışma ilişkisi üzerine oturur. İki mevcut sosyo-kültürel yapının istikrarını sağlamak ve güçlendirmek isterken ikincisi söz konusu yapının revizyonunu talep etmektedir.	Etkileşim tipleri yarışma, işbirliği, çatışma uyum/ahenk, benzeştirme/ asimilasyon olmak üzere çeşitlenir. Sosyo-kültürel yapıda bu etkileşim tiplerinin çeşitli bileşimleri söz konusudur ve bu bileşimler zaman mekan şartlarına ve objelerin değişen niteliklerine göre değişebilir.
Makro-Mikro İkilemi	Yapı konusunda makro düzeyde genel geçer büyük örnekler oluşturulur ve bu örnekler oluşturulurken toplumsal yapıda kuramsal fonksiyonlar önem kazanır. Ya da duruma özgü değerlendirmeler yapılır ki burada da sosyal yapı analizinde mikro biraraya gelişler önem taşır.	Mikro ve makro açıklamalar birbirini besler. Zira toplum makro, mezo (ortaboy) ve mikro düzlemdeki etkileşim düzeylerinin, yani ağlarının bir örtüntüsüdür. Bu üç düzeydeki etkileşim ağlarından herhangi birinin analizinde diğer ikisi ile karşılaşmamak mümkün değildir. Ancak analizin odak noktasına bağlı olarak ağırlık verilen etkileşim düzeyi değişir.
Benzerlik-Farklılık İkilemi	Yapıların benzerlikleri ön plana çıkarılıp vurgulanarak belirli bir zaman diliminde gözlemlenen farklı yapılar gözardı edilmiştir. Bunun zıddı anlayışa göre ise yapı biçimleri çok çeşitlidir. Asıl yapılması gereken farklılıkların ve farklı yapıların öne çıkarılması ve vurgulanmasıdır.	Yapı analizinde ideografik (özel durumları tasvir etmek) ile nomotetik (evrensel kanunları bulmak ve saptamak) ikileminde bir taraf olma zorunluluğu yoktur. Benzerlikler kadar benzerliklerin arkasındaki farklılıkları bulmak da önemlidir.
Toplumsal Yapı-	Toplumsal ve kültürel yapı parça esasında iki ayrı küre	Sosyo-kültürel yapı boyut esasında analiz amaçlı ayrıştırılıp bu
Kültürel Yapı İkilemi	olarak ele alınır.	ayrıştırmada boyutların, somutluk dereceleri itibarıyla farklılaşmış aynı ve tek bir gerçekliğin farklı tezahürleri olduğu bilgisi esastır.
Statik - Dinamik İkilemi	Yapıyı sürekli bir uyum ilişkisi içinde açıklayanlar yapıyı statik; sürekli bir çatışma ilişkisinde ele alanlar dinamik olarak ele almışlardır.	Toplumsal statik ve toplumsal dinamik yapıya ya da analiz amaçlı bir ayırım olup yapıda statik ve dinamik unsurlar birlikte ele alınır.
Somut - Soyut İkilemi	Yapı analizinde genellikle buzdağın görünen, somut bölümü olarak davranışsal ve maddi (nüfus, coğrafi faktör) boyutun bilgisine nicel araştırma teknikleri ile ulaşılır.	Somut (maddi-davranışsal) ve soyut (bilgisel) boyutların her biri aynı ve bir gerçekliğin somutluk ve soyutluk esasında farklılaşmış tezahürleridir. İç içe geçmiş olan bu üç boyutun da bilgisine nicel ve nitel araştırma teknikleriyle ulaşılmaya çalışılır.

Sosyo-kültürel yapıyla ilgili olarak bu kuramsal yaklaşımların devam eden tartışma konularını* kavram şemasında gösterdik. Giddens (2000 : 599) 'a göre, öncelikli tartışma konusu eylem ve toplumsal yapı ikilemine ilişkindir. Sembolik etkileşimcilik yapıda insan davranışını etken ve yaratıcı bileşen olarak ele alırken diğer üç yaklaşım (Marxizmin bazı biçimleri dışında) toplumsal yapının insan davranışı üzerindeki sınırlayıcılığını vurgular. Diğer önemli bir tartışma konusu ise toplumsal yapıyı açıklamalarında uyum ya da çatışma ilişkisinde birinin hakim ilişki biçimi olarak ele alınmasıdır. Bundan sonraki bölümde bu iki temel ikilemden hareketle ikilemleri aşma çabası açıklanacaktır.

6. İkilemi Aşma Çabaları

Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, birey-toplum ya da son yılların ifadesiyle eylem-yapı ikilemi, diğer ikilemlerin ana kaynağıdır ve Durkheim'den beri tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkar. Durkheim toplumsal yapı içinde toplumun bireyden önce geldiğini savunur. Durkheim'e göre toplumsal yapı etkinliklerimizi kısıtlar ve yapabileceklerimizi sınırlar koyar. Bireyi neredeyse yok sayan bu görüşü onun cümlelerinden takip edelim.

"Kardeşlik, eş ya da yurttaşlık görevimi yaptığım akdettiğim sözleşmelere uyduğum zaman, benim ve edimlerimin dışında, hukuk ve töreler içinde belirlenmiş ödevlerimi yerine getiririm. Bu ödevler duygularıyla uyum içinde olsa ve içten içe onların gerçekliğini sezsem bile, söz konusu gerçeklik nesnel olmaktan çıkmaz; çünkü onları ben yaratmadım, eğitimle kabul ettim. Kaldı ki, kaç kez sırtımıza yüklenen zorunlulukların ayrıntılarını bilemez ve onları öğrenmek için, yasaya ve onun yetkili yorumcularına başvurmak zorunda kalırız! Aynı biçimde mümin de, dinsel yaşamına ilişkin inanç ve uygulamaları doğumunda hazır bulmuştur; ondan önce varolduklarına göre, onun dışındadır. Düşüncemi dile getirmek için yararlandığım işaretler sistemi, borçlarımı ödemek için kullandığım para sistemi, ticari ilişkilerde kullandığım kredi bilgileri, mesleğimde izlediğim uygulamalar, v.b. onlardan yararlanışımın bağımsız olarak, işlevlerini yerine getirirler. Toplumu oluşturan bütün üyeler tek tek ele alınsa, yukarıda söylenenler her biri için yinelenebilir. Demek ki bunlar bireysel bilinçlerin dışında varolmak gibi dikkat çekici bir özellikleri olan davranma düşünme ve hissetme biçimleridir. Bu davranış ya da düşünce tipleri, yalnızca bireyin dışında olmakla kalmaz, sahip oldukları buyurucu ve zorlayıcı bir güç sayesinde, istesin istemesin, ona kendilerini kabul ettirirler... Zorunlulukta kurtulmayı denesem bile, girişimin iç karası bir başarısızlığa uğrar" (Durkheim 1985 : 41-42).

Toplumsal yapı içinde bizim davranış biçimlerimiz ve birbirimizle olan ilişkilerde bir düzenlilik ve bu düzenliliğin bir yaptırım gücü vardır. Ancak toplumsal yapı bir bina gibi insan eylemlerinden bağımsız olarak var olan bir fiziksel yapıya benzemez. Durkheim ve onun takipçilerinin yani fonksiyonalistlerin belirlediği yapı kavramında dışsallık ve baskı özelliği ön plandadır. "Yapı burada, bağımsız olarak oluşmuş öznenin özgür istenci yerine konmuş bir kısıtlamanın kaynağı olarak, insan eylemine dışsal görünmektedir" (Giddens 1999 : 59). Yapıların değişmez, toplumsal eylemden ayrı bir biçimde var oldukları ve eylemleri belirleyen bir etkiye sahip oldukları şeklindeki işlevselci görüşe karşı çıkan A. Giddens A. Contemporary Critique of Historical Materialism (1981) adlı kitabında yapı-eylem ya da toplum-özne ikilemine getirdiği yapı tanımıyla cevap verir. Ona göre toplumsal yapı, her an onu oluşturan "yapı taşları" - bireyler- tarafından yeniden kurulur. Yapıların zaten ikili bir yanı vardır. Yapı insan eylemlerini şekillendirir, ama bu eylemler de toplumsal yapıları oluşturur ve yeniden düzenler.

Sosyolojide eylem ile yapı arasında gözlenen geleneksel ikilemi aşmaya çalışan Giddens (1999 : 58-80) 'a göre Durkheim'in görüşleri bazı yönleriyle geçerlidir. Yapılar bireylerin varlığından önce vardırırlar ve onlara sınırlamalar getirirler. Ancak toplumun fiziksel dünya ile aynı biçimde "dışsal" olgusunu varsaymak yanlıştır. Herhangi bir birey

yaşasa da yaşamasa da fiziksel dünya var olmaya devam edecektir, oysa toplum için bunu söyleyemeyiz. Her birey tek tek ele alındığında toplum dışsaldır. Ancak tüm bireyler birlikte ele alındığında dışsal olamaz. Ayrıca yapı yaptıklarımızı sınırlasa da yaptığımız şeyleri belirlemez. Bu görüşler çerçevesinde Anthony Giddens yapılaş(tır)ma (structuration) kuramını ortaya atmıştır. Kurama göre hepimiz kendi içinde bulunduğumuz toplumsal bağlam tarafından belirlensek de, davranışlarımız sadece bu bağlamlar tarafından belirlenmez. Bizler kendi bireyselliğimize sahibizdir ve onu yaratırız. Bizim eylemlerimiz hem çevremizdeki toplumsal dünyayı yapılaştırır, biçimlendirir, hem de aynı zamanda bu toplumsal dünya tarafından yapılaştırılır.

Yapı olgusuna ilişkin ikilemlerden eylem-yapı, birey-toplum ikilemine yapılaştırma kuramıyla bir uzlaştırma getirmeye çalışan Giddens bu ikilemin "... kendisine inceleme nesnesi olarak... toplumsal etkinlik ve özneler arasılığı olan sosyal bilimlerin tabiatından kaynaklanan -hep sıkıntı yaratmış- problem..." (2003 : 1) olduğunu belirtir. Yapılaşma teorisi için hayati öneme sahip "yapının ikiliği" fikrini tanımlarken yapıyı sadece insan eylemine kısıtlamalar getiren bir şey olarak değil, ona imkan sağlayan bir faktör olarak da kavramsallaştırır (1999: 69). Giddens, yapının sabit ve Durkheimci tarz da toplumsal aktörlere dışsal olarak ele alındığı vakit eylemi mümkün kılan değil, daha ziyade onu kısıtlayan bir şey olarak görüldüğünü belirtir. Sözü edilen -mümkün kılıcı ve kısıtlayıcı- bu iki özelliği kavramak için yapının ikiliği kavramını oluşturur. Giddens yapı kavramının genel kullanım biçimine itirazının bir çok eleştirmen tarafından da onaylandığını belirterek yapının ikiliği kavramına yapılan eleştirilerin ayrıntısına girer (2003 : 3-21). "Yapılaşma süreçleri anlamlar, normlar ve gücün karşılıklı etkileşimini içerir. Bu üç terim analitik olarak sosyal bilimlerin "temel" kavramlarına karşılık gelir. Hem niyetli eylem hem de yapı kavramı bu üç unsuru mantiken içerir: Her bilişsel ve ahlaki düzen aynı zamanda "meşruiyet ufku" içeren bir güç sistemidir" (2003 : 212).

Giddens "Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları" (2003 : 7) kitabında yorumcu sosyolojilerin pozitif eleştirisini yaparken yorumcu sosyolojilerin eylem konusunda güçlü, yapı konusunda zayıf olduğunu belirtir. Ona göre yorumcu sosyolojiler, işlevselci ve yapısalci yaklaşımlarda önemli bir yer işgal eden zorlama, güç ve büyük ölçekli organizasyon problemlerine hemen hemen hiç eğilmezler. İşlevselci ve yapısalci yaklaşımlar ise yapı konusunda güçlüyken eylem konusunda zayıf kalırlar. Yorumcu sosyolojiler insanları kendilerinin bilincinde olan ve yaptıkları şeyler hakkında gerekçelere sahip amaçlı aktörler olarak görürken, diğer yaklaşımlarda aktörler, sanki etkileme gücünde ve becerisinden yoksunlanmış gibi ele alınırlar. Giddens bu yaklaşımlardaki eylem-yapı, birey-toplum ikilemlerini aşmaya çaba eder ve bunu önemli ölçüde başarır.

A. Giddens'ta tespit ettiğimiz birey ve toplum ikilemini aşma çabaları konusunda A. Dawe çağdaş sosyolojiden Perey S. Cohen'i, Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ı örnek olarak verir. A. Dawe (1990: 384)'e göre sosyoloji yazını birey ile toplumu barıştırma ana temasına ısrarlı dönüşlerle doludur. Modern sosyolojinin temel sorunları bir toplumsal sistem sosyolojisi ile bir toplumsal eylem sosyolojisi arasındaki karşıtlık çerçevesinde kavramsallaştırılabilir. Bu eksenli bir karşılaştırma toplumsal yapılar ile toplumsal yaşantının eylemli insanı arasındaki karşıtlıktır. Bu iki sosyoloji arasındaki karşıtlıkta iki uç cevap söz konusudur.

"... Bir toplumsal sistem sosyolojisinde toplumsal eylem kişisi toplumsal sistemin sadece alıcı ucunda resmedildi... toplumsal eylem tamamıyla toplumsal sistemin bir ürünü ve türevidir. Bunun tam karşıtı olmak üzere, bir toplumsal eylem sosyolojisi, toplumsal sistemi toplumsal edim ve etkileşimlerin bir türevi... şeklinde kavramsallaştırır." (Dawe 1990: 384-385).

Toplum-birey ikilemini aşmada ve sosyo-kültürel yapıyı anlamada Giddens ve Dawe'in dışında Mills'in "Sosyolojik Muhayyile" makalesi fikir açıcı olacaktır. Gerçi Mills bu makaleyi toplum-birey ikilemine cevap getirmek amacıyla yazmamıştır. Onun cevabını aradığı şey sosyolojik muhayyile'nin mâlikine sağladığı güçtür. Bu güç bireyin kendisini, toplumun tarihini ve bu ikisi arasındaki bağlantıyı kurabilme ve değerlendirme gücüdür. Birey-toplum, eylem-yapı ikilemini aşmada bize fikir açıcı olacak cümleleri ön plana çıkaralım.

"...Çağdaş tarihin gerçekleri bir bakıma ferdin başarı ve başarısızlıklarını anlatır... Ne ferdin hayatı, ne de bir milletin tarihi, ikisi birden ele alınmadıkça tam olarak anlaşılabilir... Elde ettikleri maddî nimetlerin toplumun o andaki durumuyla ilgili bulunduğunu fark etmedikleri gibi, yaşadıkları hayat biçimiyle dünya tarihinin karmaşık seyri arasındaki bağı ve bu seyri oluşturmada yükledikleri rolün önemini kavrayamamaktadırlar...Sıradan insan fert ve toplum, biyografi (kendi haya hikayesi ile tarih) ve kendisi ile dışındaki alem arasındaki münasebetleri idrak edecek zihni kabiliyete sahip değildir. Bu sebeple de, karşıtığı şahsî problemleri, bu problemin arkasında yatan (yapısal) değişmeler açısından ele alıp çözmektedir (Mills 1983:46).

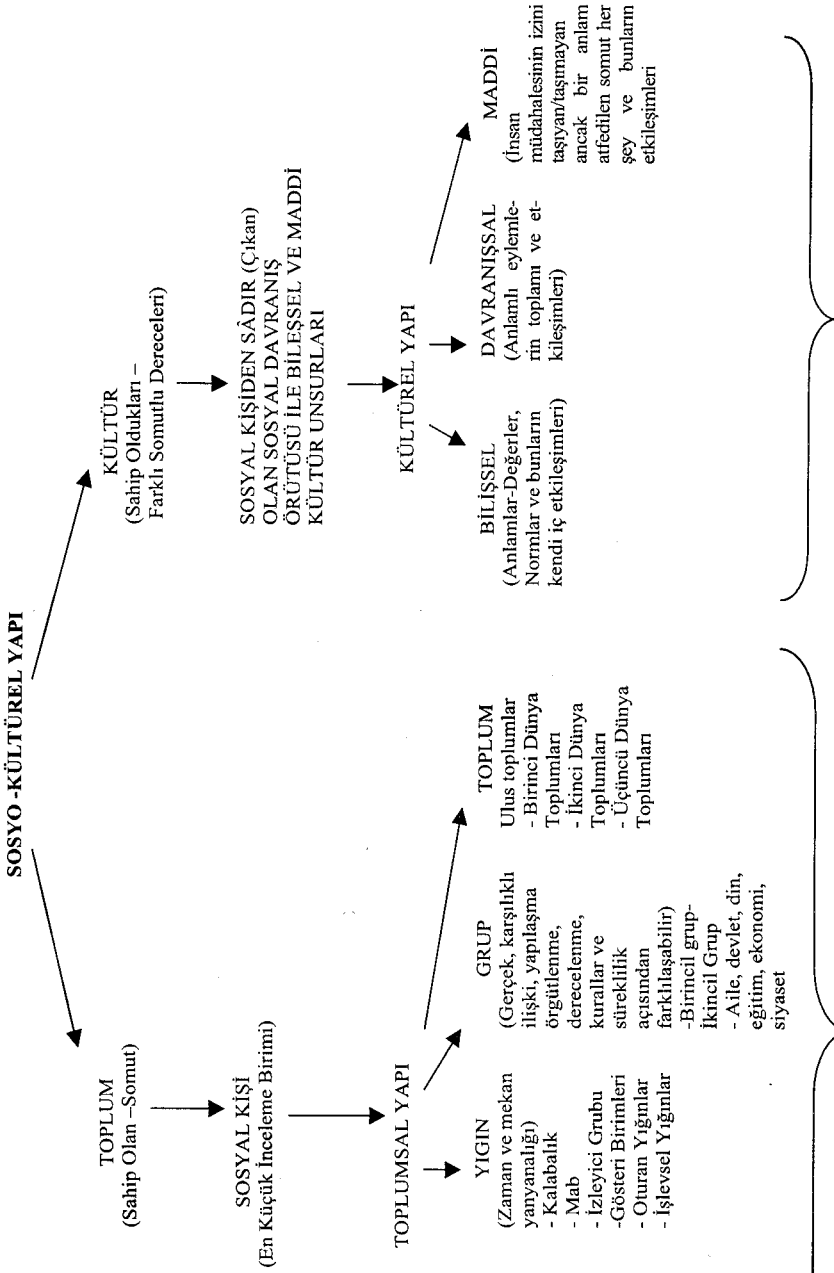
Mills'in bu satırları birey ve toplum arasındaki etkileşimleri net bir biçimde ortaya çıkarır.

Diğer önemli ikilem toplumsal yapı ve kültürel yapı ikilemidir. Batılı sosyologların bazılarının "sosyal ve kültürel" ifadesini, bazılarının ise ısrarla "sosyo-kültürel" ifadesini kullanmaları son derece önemli bir tercihtir. Naturalistik bilim anlayışına sahip sosyologlar bu ikili ayrımında ısrarlı iken bütüncü yaklaşıma sahip olanlar sosyo-kültürel yapı terimini tercih etmişlerdir. Ancak sosyoloji literatürümüzde ince ayrıma yeni yeni dikkat çekilmeye başlanmıştır.

R.K. Merton'a göre genel anlamda organize edilmiş değerler grubu kültürel yapıyı, toplum ya da grup üyelerince organize edilmiş sosyal ilişkiler bütünü toplumsal yapıyı oluşturur. Merton kültürel yapı ve toplumsal yapı arasındaki zıtlıktan harekete anomi kuramını oluşturur. Kültürel hedefler (cultural goals) ve kurumsallaşmış araçlar (institutionalized means) ayrımında kültürel hedefler sosyalizasyon süreciyle bireye aşılana özlemlerdir. Kurumsallaşmış araçlar ise hedeflere ulaşmak için bireylerin meşru yoldan kullanılabilecekleri araçları belirleyen normlardır. Bu araçlar (normlar), nesnel eylem şartları olarak toplumsal yapının bir görünümünü oluştururlar (Merton 1968 : 186 - 187). Merton'un kültürel ve toplumsal yapı ikilemini, olguyu analiz amaçlı kullandığını söyleyebiliriz. Yapıya ilişkin anomi kuramı bu ikisi arasındaki ilişkinin bir sonucudur.

Toplumsal yapı - kültürel yapı, toplumsal değişme - kültürel değişme, maddî kültür - manevî kültür gibi ayrımlarda temelde kültür ve toplum ayrımına dayanır. Acaba kültür ve toplum sınırları kolayca belirlenebilecek iki ayrı küreyi mi oluşturmaktadır? sorusuna dilde olguyla ilgili iki ayrı kavramın bulunmasına bakarak dilin kavramsal düzeyinde ve sosyolojik terminoloji açısından evet diyebilmek mümkündür. Ancak bu ayrım analiz amaçlıdır.

Toplum ve kültürü sosyolojinin inceleme nesnesini oluşturan sosyo-kültürel realite adını verdiğimiz girift -tek bir evrenin- birbirini tamamlayan iki farklı görünümü olarak düşünmek gerekir "sosyal ve kültürel olan birbirinden ayrı" değildir; bu nedenle bunların bağdaştırıcı bir yaklaşımla birlikte ele alınması gerekir (Dikeçligil 1997 : 656 - 659). Sosyo-kültürel realitede iç içe geçmiş olan bu kürelere sahip olma esasına bakacak olursak, toplum ve onun en küçük inceleme birimi olan sosyal kişi sahip olan, kültür ve sosyolojik açıdan en küçük inceleme birimi olarak ele alabileceğimiz sosyal davranış, sahip olunandır. Toplum ve kültür aslında aynı ve tek bir gerçekliğin, somutluk dereceleri açısından farklı tezahürlerini içerir. Toplumsal yapı ve kültürel yapı incelemelerinde asıl soru ilgili alanların nasıl ve kim tarafından oluşturulduğu sorusudur. Bu oluşturma sosyal kişinin var ettiği bir düzenlemedir. Toplum nasıl düzenlenmiştir ve etkileşim örtüsü nasıldır? sorusunun cevabı "sosyo-kültürel yapı" kavramı temelinde araştırılırken; bu düzenlemede ve etkileşim örüntüsünde bağımlılık ilişkisi ve eğreti denge nasıl sağlanmaktadır? sorusunun cevabı "sosyo-kültürel sistem" kavramı temelinde araştırılır. Aşağıda aynı gerçekliğin somutluk derecesi açısından farklı tezahürlerinin bir alanı olarak sosyo-kültürel yapı, sahip olan-sahip olunan ve somut-soyut ikilemi çerçevesinde analiz amaçlı ve anlama kolaylığı sağlamak amacıyla şemalaştırılmıştır.

Sosyo-kültürel yapı kavramı yerine toplumsal yapıyı kullanıyor olmasına rağmen toplumsal yapıların kültürel yapıların üreticisi ve ürünü olduğu şeklindeki açıklaması da Gurvitch yapı konusunda bütüncü görüşe yerleştirmemiz için yeterlidir.

"Toplumsal yapı kavramı Max Weber'in, bir çok Amerikan sosyolojisinin ve soyut "kültüralist akımların" bütün temsilcilerinin sorumlu olduğu ve toplumsal yaşamda kolektif (ortak) davranışlar ile modeller, anlamlar ve anlatımlar, simgeler, düşünceler değerler arasında meydana getirilen yapay ayrımla karşılaşmaktadır. Bunlar uygarlıkları onları yaratan veya onları kullanan grup veya toplumlardan bağımsız birer bütün olarak kendi öz varlığı çerçevesinde incelemeyi önerirken, onları mumyalıştırmaktan öteye gidemediler. Kültürel yapılar... toplumsal yapıların iskeletini oluşturmaktadır.... toplumsal yapılar, somut olarak kültürel yapıların hem üreticisi, hem de ürünü biçiminde ortaya çıkarlar..." (Gurvitch 1999 : 278 - 279)

Gerçek kolektif birimlere olan vurgu Gurvitch "Kültürel yapı yerine kültürel yapıt" kelimesini kullanmaya yöneltilmiştir. Bu bilinçli bir tercihtir.

Bağdaştırıcı yaklaşımda boyutları daha ayrıntılı anlayabilmek için toplumsal yapı, kültürel yapı, toplumsal sistem, kültürel sistem kavramlarını -aşağıdaki Sorokin'den alıntı da görüleceği gibi- kullanılmıyor olsa bile ikisi arasındaki etkileşim gözardı edilememiş ve iki ayrı küre olarak düşünülmemiştir.

"Toplumsal sistem örgütlenmiş bir gruptur. Bu grubun özellikleri ise şunlardır: Üyelerinden herbirinin ve hepsinin, dışarıdakilere ve genel olarak dünyaya karşı hakları ödevleri toplumsal konum ve işlevleri, rolleri uygun davranışları ayrıntılarıyla tanımlanmış yürürlüğe konulmuştur. Zorunlu ve zorunsuz çeşitli dereceden yaptırımlarla desteklenmiş normlara sahiptir. İnsan dünyasında, demekten, aileden, devlete ulusa, kasta ve öteki gruplara değin farklı ölçütler temel alınarak sınıflandırılacak milyonlarca örgütlenmiş grup vardır. Bir toplumsal sistemle, bir kültürel sistem tamtamına çakışmazlar, herhangi bir örgütlenmiş grubun toptan kültürü, hatta herhangi bir bireyin toptan kültürü bile bir kültür sisteminden ibaret değildir" (Sorokin 1972 : 176 - 177).

Hem Merton'da hem Sorokin'de kültürel yapı ile toplumsal yapının birbiriyle bire bir örtüşmedikleri bilgisi vardır. Sosyo-kültürel sistem ve yapı çözümleri her toplum için o toplumun tarihsel gelişimi dikkate alınarak yapılmalıdır. Modernizmin bilim anlayışında sosyo-kültürel yapıyı çözümlemek için kullanılan sosyal yapı- kültürel yapı terimleri kullanılıyor olsa bile bunların aynı bir gerçekliğin, yani toplumsal gerçekliğin birbirini tamamlayan farklılaşmış tezahürleri olduğu unutulmamalıdır.

Sosyal bilimlerdeki mikro-makro analiz ayrımı yapı çalışmalarında yansımıştır. Giddens (2003 : 6)'a göre sosyal sistemler belirli konumlardaki bireylerin eylemlerine göre kavranamayacak birçok yapısal özelliğe sahiptir. Mikro ve makro analiz birbirini dışlamaz, gerçekte biri diğerini gerektirir.

Toplumun aktörleri/bireyleri tarafından inşası (üretimi ve yeniden üretimi) ile bu aktörlerin/bireylerin mensubu oldukları toplum tarafından inşası arasında ki ilişki makro ve mikro analizlerin birbirlerini dışlamadığı bilgisine ulaşmamızı sağlar. Yapı kavramı, özel gruplaşmalar, toplumsal sınıflaşmalar, kabileler, uluslar, uluslararası düzeyde kurulmuş organizasyonlar, örgütler, kurumlar gibi toplumsal birimlere göreli olarak makro sosyolojik ölçekte uygulanabilir. Sembolik etkileşimciler kavramı mikro ölçekte (birey, rol, bildirişimler, değer ve davranış modelleri) kullanmışlardır. Bütüncü yaklaşım açısından yapı kavramı; statik ile dinamik, hareket ile duruş, ilişki ile etkileşim, alt yapı ile üst yapı, tek faktör ile çok faktör, uyum ile çatışma, soyut ile somut, olan ile olması gereken, makro ile mikro, benzerlik ile farklılık, toplumsal yapı ile kültürel yapı, toplumsal yapı ile eylem, toplum ile birey, parça ile bütün gibi ikilemlerle bölünmesini engellemeye çalışan bir anlam taşımayı amaçlamaktadır.

SONUÇ

Sosyo-kültürel yapıya ilişkin açıklamalarda sosyolojinin tümüne baskın tek bir kuramsal yaklaşımın olmaması, yapı konusundaki açıklamaların bir zayıflığı olarak görülmemelidir. Bu dört kuramsal yaklaşımın her biri sosyo-kültürel yapının farklı boyutlarının ayrıntılı anlaşılmasında fikir açııcıdır.

Mesela klasik çatışmacı ve fonksiyonalist yaklaşımlar "global gruplar", "kurumlar", "toplum" gibi makro etkileşim düzlemleri üzerinde çalışmışlardır. Bunlar "toplumlar nasıl birarada olur/", "Yapıyı değiştiren temel şartlar nelerdir?", "Yapılar nasıl bir evrim geçirecektir" gibi makro sorunlarla ilgilidirler. Simgesel etkileşimcilik ise yapının yüz yüze olan konumları üzerinde odaklanır. "birey-birey", "birey-grup", "birey-organizasyon", "birey-kurum", "birey-toplum" düzlemlerinden daha ziyade birey ve küçük gruplar odaklı açıklamalar getirirler. Toplumsal yapının kültürel yönü üzerinde ayrıntılı açıklamalar sunan yaklaşım yapısalcılıktır.

Sosyo-kültürel yapının çok yönlülüğü tek bir kuramsal yaklaşımın onun tüm yönlerini açıklayabilmesini önler. Rakip kuramsal yaklaşımlar ve bu yaklaşımların birbirlerine getirdikleri eleştiri, sosyo-kültürel yapıyla ilgili bilgi birikiminin ve olgunun bütünle bağlantısının kurulması için gereklidir

Sosyolojik çözümlenelerde merkezi kavramlardan biri olan yapı kavramı, çoğu sosyo-kültürel gerçeklikle ilgili çoğu kavramlar gibi, farklı yaklaşımlarda farklı anlamlar kazanmaktadır. Nitekim yapısal-işlevselcilik, marksist kuram ve yapısalcılık için yapı kavramı, bu kuramların temel kavramlarından biri olarak farklı anlamlara sahip olduğunu görüyoruz. Ancak kavramın farklı anlamlar kazanmasından öte bir başka daha önemi vardır. Yapı kavramı, pozitivistik ve yorumsamacı paradigmanın karşıtlığını gösteren ikilemlerin de kaynağı sayılabilir.

Toplum-birey ilişkisinde hangisinin belirleyici olduğu sorusuna verilen cevaplar, sosyolojinin bir bilim olarak doğuşu ve gelişiminde sosyolojik kuramların, daha geniş anlamda iki karşıt paradigmanın şekillenmesinde en önemli temel kabullerden biri olmuştur. Bu nedenle yapı kavramının içerdiği ikilemlerin başında toplum-birey ya da yapı-eylem ikilemi gelir. Toplumun/ yapının belirleyiciliğini savunan pozitivistik sosyoloji kuramları karşısında toplumun belirleyiciliğine karşı çıkan yorumsamacı sosyoloji kuramları ise bireyin kendi sosyal dünyasını kurduğunu ileri sürdüğünü biliyoruz.

Toplum- birey/ yapı - eylem ikilemi zorunlu olarak, uyum-çatışma / toplumsal denge-eğreti denge; makro-mikro; benzerlikler-farklılıklar; toplumsal yapı-kültürel yapı; somut-soyut ve statik-dinamik ikilemlerini getirmiştir. Bu ikilemler, sosyologları iki alternatiften birini seçmeye zorlayan iki karşıt paradigmanın sosyoloji anlayışını yansıtmaktadır. Zamanımızın sosyolojisi, deyim yerinde ise, bu siyah-beyaz dayatmasının çemberinden kurtulmuştur diyebiliriz. Bütüncü paradigma ile, bu karşıtlıkların aslında gerçekliğin içiçe geçmiş ve birbirini bütünleyen farklı görünüşleri olduğu gerçeğinden yola çıkılarak bu sorun aşılmıştır.

KAYNAKÇA

ARSLANTÜRK, Zeki ve Tayfun AMMAN, (1999), Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

BOTTOMORE, Tom (1984), Toplumbilim, (Çev. Ünsal Oskay), İstanbul: Beta Yayıncılık

BOZKURT, Ömer, (1972), Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı, Ankara: Sevinç Matbaası

CANGIZBAY, Kadir (1999), "Sosyoloji mi? Toplumbilim mi?", Sosyolojiler Değil

Sosyoloji, 2. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınları, ss.17-37

DAWE, Alan (1990), "Toplumsal Eylem Kuramları", Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, der. Tom Bottomore, Robert Nisbet, (Çev. Füsün Akathı, Arda Uyar), Ankara: Verso Yayınları

DİKEÇLİGİL, Beylü (1993), "Batı'da Değişen Bilim Anlayışı ve Türkiye'de Sosyal

Araştırmalar", Sosyolojideki Son Gelişmeler ve Türkiye'deki Etkileri, Ankara: UNESCO Milli Komisyonu, ss. 39-58

DİKEÇLİGİL, Beylü (1994), "Kültür Kavramının Analizi veya Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme", Güncel Sosyolojik Gelişmeler, Ankara: 1. Ulusal Sosyoloji Kongresi, ss.37-47

DİKEÇLİGİL, Beylü (1997), "Bir Analiz Modeli Denemesi 'Sosyal Yapı' ve 'Toplumsal Yapı'", Yeni Türkiye, 3. Yıl, 15. Sayı, ss.447-666

DİKEÇLİGİL, Beylü (2002), "Sosyolojide Metodolojik Farklılaşma ve Metodlararası İşbirliği", Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme-II, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, ss.97-126.

DURKHEIM, Emil (1985), Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, (Çev. Cemal Bali Akal), İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları

DUVERGER, Maurice (1995), Siyaset Sosyolojisi, (Çev. Şirin Tekeli), 4. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları

GERTH H, and. C. Wright MILLS, (1969), Character and Social Structure, London : Routledge Kegan Poul Ltd.

GIDDENS, Anthony (1981), A Contemporary Critique of Historical Materialism, London, Macmillan, Berkeley : University of California Press.

GIDDENS, Anthony (1999), Toplumun Kuruluşu, (Çev. Hüseyin Özel), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

GIDDENS, Anthony (2000), Sosyoloji, (Çev. Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi

GIDDENS, Anthony (2003), Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları, (Çev: Ümit Tatlıcan, Bekir Balkız), İstanbul : Paradigma Yayınları

GURVITCH, Georges, (1999), "Toplumsal Yapılar", Gurvitch : Sosyoloji ve Felsefe (Çev: Barlas Tolon, Hazırlayan : Kadir Cangızbay), Ankara: Ütopya Yayınevi

HACKER, Andrew (1961), "Sociology and İdeology", The Social Theories of Talcott Parsons, Max Black (der.) New York: Prentice - Hall, Inc, Engle wood Cliffs

HALE, Sylvia M., (1995), Controversies in Sociology - A Canadian Introduction, Second Edition, Toronto: Copp Clark Ltd.

İNKELES, A. ve M.A. Coulsan ve Diğerleri (1983), "Sosyolojinin İlgilendiği Konular", Sosyoloji Yazıları, İhsan Sezal (ed. ve çev), Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, ss. 3-16

MARSHAL, Gordon (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay, Derya Körmükçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

MERTON, Robert K., (1968), Social Theory and Social Structure, New York: Free Press.

MILLS, C.Wright, (1964), "Toplumsal Tabakalaşma Sosyolojisi", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, İXX, 3-4, Ankara: Sevinç Matbaası (ayrıtbasım)

MILLS, Wright, (1983), "Sosyolojik Muhayyile", Sosyoloji Yazıları, İhsan Sezal (ed. ve çev.), Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları 38-46

MERTON, Robert K.,(1968), Social Theory and Social StructureNew York: The Free Pres

POLOMA, Margaret (1993), Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev. Hayriye Erbaş) Ankara: Gündoğan Yayınları

RITZER, George, (1996), Modern Sociological Theory, Fourth Edition, New York: The McGraw-Hill Company. Inc.

SWINGWOOD, Alan, (1998), Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, (Çev. Osman Akınhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

SOROKİN, Pitirim A. , (1972), Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri (Çev. Mete Tunçay), Ankara: Bilgi Yayınevi

SULLIVAN, Thomas J. and THOMPSON, Kenrick S., (1986), Sociology Concepts, Issues and Application, Second Edition. New York: MacMillan Publishing Company

TOLAN, Barlas (1993), Sosyoloji, Ankara: Adım Yayıncılık

TURNER, Jonathan H. (1978), The Structure of Sociological Theory, Revised Edition, U.S.A.: The Dorsey Press, 1978.

WEBER, Max, (1993), Sosyoloji Yazıları, (Çev. Taha Parla), İstanbul : Hürriyet Vakfı Yayınları